

ALI JE USTAVNO SODIŠČE VEZANO NA SVOJE ODLOČITVE?*

David Sotošek,

magister prava, MJur (Združeno kraljestvo), asistent na Katedri za teorijo in sociologijo prava Pravne fakultete Univerze v Ljubljani

1. UVOD

Ali ima Ustavno sodišče »dolžnost ponavljati napake«?¹ Kljub vpetosti slovenskega pravnega sistema v kontinentalno pravno družino je precej razširjeno mnenje, po katerem je Ustavno sodišče vezano na lastne odločitve: včasih naj bi moralo slediti nosilnim stališčem iz svojih preteklih odločitev ne glede na to, da jih sedaj morda šteje za zmotna. V pravni teoriji lahko denimo zasledimo stališče, da »prva razlaga [posamezne ustavne določbe] (tj. na novo ustvarjena ustavna norma) kasneje učinkuje kot sestavni del ustave (precedens) v prihodnjih primerih«² in da je »[n]a že sprejete razlage ustave [...] v prihodnjih primerih vezano tudi ustavno sodišče«.³ Ustavno sodišče naj bi torej ustvarjalo precedense s horizontalnim učinkom,⁴ ki naj bi njegovemu nadaljnjemu odločanju postavljali zavezujoč okvir. V tem prispevku želim preučiti utemeljenost

* Prispevek je nastal na podlagi magistrskega diplomskega dela Problem horizontalne razsežnosti precedenčnega učinka odločitev Ustavnega sodišča. Mentorju Tilnu Štajnpihler Božiču sem hvaležen za številne pogovore in dragocene nasvete. Za koristne predloge, kako izboljšati besedilo, se zahvaljujem tudi Alešu Novaku.

¹ Frazo si izposojam pri Bakerjevem opisu doktrine *stare decisis*. J. Baker, nav. delo, str. 211. O ideji, da precedenčni učinek vsaj včasih zahteva, da sodišče vztraja pri stališču, za katero šteje, da je zmotno, glej na primer S. Lewis, nav. delo, str. 887–890; F. Schauer, nav. delo (1987), str. 575; in T. Štajnpihler, nav. delo, str. 34. To razumevanje precedensov lahko najdemo tudi v nekaterih sodnih odločitvah. Glej na primer odločitev Vrhovnega sodišča ZDA v zadevi *Kimble v. Marvel Entertainment, LLC* 576 U. S. 446, 455 (2015).

² S. Nerad, nav. delo (2022), str. 137.

³ Prav tam, str. 138.

⁴ O razlikovanju med horizontalnim in vertikalnim precedenčnim učinkom glej na primer R. J. Kozel, nav. delo, str. 33–34; F. Schauer, nav. delo (2015), str. 123–124; in T. Štajnpihler, nav. delo, str. 16.

te teze. Prizadeval si bom pokazati, da vezanost Ustavnega sodišča na lastne odločitve ni tako samoumevna, kot se pogosto predpostavlja.⁵

Začel bom z opisom dveh razumevanj vloge, ki naj bi v sodnem razlogovanju pripadala preteklim sodnim odločitvam (2. razdelek). Ti dve pojmovanji se med seboj razlikujeta po strogosti zahtev, ki omejujejo sodišče. V skladu s prvim je sodišče na stališče iz predhodne sodne odločitve vezano in od njega lahko odstopi le, kadar so za to podani kvalificirani razlogi, drugo pojmovanje pa sodišču dopušča spremembo stališča, če mu uspe to utemeljiti z razumnimi pravnimi argumenti. V tem prispevku se bom ukvarjal z vprašanjem utemeljitve teze, da je Ustavno sodišče vezano s pravno normo, ki izhaja iz prvega pojmovanja. Pri tem bom uporabil pristop, ki sestoji iz razčlenitve različnih argumentativnih strategij, ki jih lahko ubere zagovornik teze o vezanosti Ustavnega sodišča na lastne odločitve. V okviru tega prispevka se seveda ni mogoče lotiti vseh možnih argumentov v njen prid, zato se bom v nadaljevanju osredotočil na tri utemeljitve, ki se zdijo najbolj obetavne. Najprej bom preučil možnost, da bi tak precedenčni režim izhajal iz zavezujoče narave ustavnosodnih odločitev (3. razdelek). Nato bom obravnaval argument, ki vezanost Ustavnega sodišča na lastne odločitve utemeljuje z materialnopravnimi določili Ustave, zlasti njenim 22. členom (4. razdelek). Sklenil bom z obravnavo ideje, da tak učinek ustavnosodnih odločitev ne izhaja iz Ustave, temveč iz prakse Ustavnega sodišča (5. razdelek).

2. DVE POJMOVANJI NORMATIVNEGA UČINKA PRETEKLIH SODNIH ODLOČITEV

Vzemimo, da je A vložil ustavno pritožbo zoper sodbo, s katero naj bi mu bila kršena ustavna pravica x . Ustavno sodišče vsebino x razume tako, da se ta ne razteza na A-jev primer, zato njegovo ustavno pritožbo zavrne. Nekaj let pozneje B na osnovi dejanskega stanju, ki je v bistvenem enak tistemu iz A-jeve zadeve, vloži ustavno pritožbo, v kateri prav tako zatrjuje kršitev x . Vendar večina ustavnih sodnikov zdaj šteje, da se x nanaša tudi na položaje, kot sta A-jev in B-jev. Ali naj Ustavno sodišče B-jevi ustavni pritožbi ugodi (saj šteje, da je bila kršena x) ali jo zavrne (iz razloga, da je v A-jevem primeru zavzelo stališče, da tako dejansko stanje ne pomeni kršitve x)?

Odločitev v tovrstnih primerih terja teorijo o vlogi, ki bi jo pretekla ustavnosodna praksa morala zavzeti v razlogovanju Ustavnega sodišča. A čeprav tako

⁵ Velja poudariti, da me bo v nadaljevanju zanimal zlasti obstoj pravne obveznosti Ustavnega sodišča, da (včasih) sledi svojim odločitvam. Prispevek se torej omejuje na *de lege lata* vidike obravnavane tematike in ob strani pušča vprašanje, ali bi taka obveznost v našem (ali katerem drugem) pravnem sistemu morala obstajati.

ustavnosodna praksa⁶ kot tudi pravna teorija⁷ odločitvam Ustavnega sodišča že dolgo pripisujeta lastnost precedenčnosti in čeprav je bila tematika precedenčnega učinka odločitev Ustavnega sodišča v slovenski pravni teoriji že večkrat obravnavana,⁸ je bilo doslej presenetljivo malo pozornosti namenjeno temu, ali in v kolikšni meri je Ustavno sodišče vezano na svoja stališča glede razlage Ustave⁹ in drugih pravnih aktov, ki jih je izrazilo v preteklih odločitvah.¹⁰ Ustavno sodišče se je do vprašanja tako imenovanega ovrženja (angl. *overruling*)¹¹ predhodne ustavnosodne odločitve še najbolj izrecno opredelilo v zadevi *Gec in drugi*.¹²

»Precedenčna narava odločitev Ustavnega sodišča v postopku ocene ustavnosti predpisa zavezuje tudi Ustavno sodišče samo. To pomeni, da bo Ustavno sodišče v bistveno enakih primerih praviloma odločilo bistveno enako, kadar spremenjene okoliščine in razvoj pravne misli zahtevajo spremenjeno razlogovanje, pa je tudi takšne okoliščine oziroma argumente dolžno upoštevati in na njihovi podlagi morebitno spremembo razlogov za drugačno odločitev tudi obrazložiti.«¹³

Ta odlomek nam pri iskanju odgovora na vprašanje, ali in do kod je Ustavno sodišče dolžno slediti stališčem iz lastnih odločitev, ni v veliko oporo. Formulacija razlogov, ki naj bi upravičevali spremembo stališča (prav ti pa so osrednji določevalci strogosti slehernega precedenčnega režima), je namreč zelo ohlapna. Ni denimo jasno, ali je pogoju »razvoja pravne misli« zadoščeno že v primeru, ko Ustavno sodišče meni, da je pretekla odločitev zmotna, ali pa je zahtevani prag višji.

⁶ Glej na primer odločbi Ustavnega sodišča RS U-I-163/99 z dne 23. septembra 1999, točka 11; in Up-545/11, Up-544/11 z dne 7. junija 2012, točka 12.

⁷ Glej na primer S. Nerad, nav. delo (2017), str. 261, op. 8 (»[N]a splošno pa gotovo drži, da ustavno sodišče pri vseh svojih pristojnostih ustvarja obvezna precedenčna stališča o vsebini ustavnih določb.«); J. Sovdat, nav. delo (2010), str. 132 (»Zame so odločitve Ustavnega sodišča po svoji pravni naravi precedensi.«). Drugače sicer S. Nerad, nav. delo (2007), str. 252 (»[K]ontinuirane sodne prakse [Ustavnega sodišča] ni mogoče utemeljevati s precedenčno naravo ustavnosodnih odločb, [...] saj sodbe sodišč v kontinentalnem pravnem sistemu, torej tudi v slovenskem, nimajo narave sodnih precedensov, ki so (v anglosaškem pravnem sistemu) formalni pravni viri.«).

⁸ Glej na primer E. Kerševan, nav. delo (2012); J. Sovdat, nav. delo (2015); J. Sovdat, nav. delo (2019); B. Šinkovec, nav. delo; in T. Štajnpihler, nav. delo, str. 94–100.

⁹ Ustava Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 33/91-I in nasl.).

¹⁰ Glej sicer J. Čebulj, nav. delo; M. Krivic, nav. delo; S. Nerad, nav. delo (2022), str. 137–139; in B. Šinkovec, nav. delo, str. 264–265.

¹¹ Splošno o ovrženju glej na primer N. Duxbury, nav. delo, str. 116–122; in T. Štajnpihler, nav. delo, str. 183–193.

¹² Odločba Ustavnega sodišča RS U-I-163/99 z dne 23. septembra 1999.

¹³ Prav tam, točka 11.

Ta prispevek izhaja iz podmene, da je problem horizontalnega precedenčnega učinka odločitev Ustavnega sodišča kot organa sodne oblasti tesno povezan z vprašanjem normativnega učinka preostalih sodnih odločitev v našem pravnem redu. Glede na to, da se Ustavno sodišče zaradi svojih specifičnih pristojnosti včasih opisuje kot organ *sui generis*, ta predpostavka morda ni povsem nesporna. Vendar tukaj ni mogoče razviti celostne teorije o funkciji Ustavnega sodišča v našem ustavnem sistemu. V nadaljevanju bom zato privzel, da Ustavno sodišče opravlja sodno funkcijo in da lahko normativni učinek njegovih odločitev vsaj *prima facie* obravnavamo skupaj z odločitvami preostalih sodišč.¹⁴ Na tej podlagi bom svojo obravnavo začel z orisom tipologije različnih pojmovanj vloge preteklih sodnih odločitev – ne le odločitev Ustavnega sodišča, temveč tudi drugih sodišč – v sodnem razlogovanju, kot jih lahko razberemo iz slovenske ustavnosodne prakse. Ta nam ponuja dve temeljni pojmovanji drže, ki naj bi jo sodišče pri svojem odločanju moralo zavzeti do preteklih sodnih odločitev. Prvo (strožje) od teh pojmovanj normativnega učinka preteklih sodnih odločitev bi lahko opisali kot »precedenčno vezanost«. Po tem nazoru mora sodišče v določenih primerih slediti sprejetim stališčem, čeprav meni, da so ta napačna (pri čemer lahko glede na obseg kategorije primerov, v katerih je odstop od preteklega stališča dopusten, razlikujemo različne odtenke vezanosti sodišča). Po drugem, popustljivejšem razumevanju – lahko bi govorili o »obveznosti razumne obrazložitve odstopa« – pa obstoj relevantnih stališč iz preteklih sodnih odločitev vzpostavlja zlasti obveznost, da sodišče ob odstopu od teh stališč to razumno utemelji. V tem razdelku bom očrtal izvor in naravo teh dveh pojmovanj in na njuni podlagi oblikoval dve hipotetični normativni trditvi o vlogi, ki bi jo pretekle ustavnosodne odločitve morale imeti v razlogovanju Ustavnega sodišča. Eno od njiju (tj. trditev, da je Ustavno sodišče na stališča iz lastnih preteklih odločitev vezano tako, da vsaj včasih od njih ne sme odstopiti, čeprav jih šteje za zmotna) bom v preostanku prispevka postavil pod drobnogled in preučil pogloblitve argumente v njen prid.

2.1. Precedenčna vezanost

Prvo razumevanje normativnega učinka preteklih sodnih odločitev, ki smo mu nadeli oznako precedenčna vezanost, je mogoče rekonstruirati s pomočjo

¹⁴ Ustavno sodišče kot sodni organ označuje že prvi odstavek 1. člena Zakona o ustavnem sodišču (ZUstS, Uradni list RS, št. 64/07 in nasl.): »Ustavno sodišče je najvišji organ sodne oblasti za varstvo ustavnosti in zakonitosti ter človekovih pravic in temeljnih svoboščin.« Ta pogled je sprejet tudi v ustavnosodni praksi, glej na primer odločbo Ustavnega sodišča RS U-I-163/99 z dne 23. septembra 1999, točka 9: »V sistemu delitve oblasti je Ustavno sodišče organ sodne veje oblasti.« Glej tudi F. Grad, I. Kaučič in S. Zagorc, nav. delo, str. 613: »Ustavno sodišče je na podlagi načela delitve oblasti sicer organ sodne veje oblasti, njegove pristojnosti ter samostojen in neodvisen ustavni položaj pa ga večinoma izvzemajo iz klasične trojne delitve oblasti.«

nekaterih trditev, ki jih najdemo v ustavnosodni praksi. Iz teh izvajanj o vezanosti Ustavnega sodišča na lastne odločitve bomo sicer težko izluščili enovito pojmovanje, vendar lahko v grobem potegnemo ločnico med dvema pogledoma na precedenčno vezanost.

V skladu s prvim, bolj skrajnim pojmovanjem precedenčne vezanosti Ustavno sodišče nikoli ne bi smelo odstopiti od v preteklosti zavzetega stališča. Zagovor takega pojmovanja bomo v našem prostoru težko našli. Izjema je argumentacija iz enega od ločenih mnenj, po katerem predhodna odločitve

»po načelu stare *decisis* Ustavno sodišče veže tako, da zdaj ne more odstopiti od zavzetega stališča, razen če bi našla [*sic*] prepričljive razloge, s katerimi bi situacijo, ki jo ima v pretresu zdaj, lahko razlikovalo od situacije v citirani odločbi«. ¹⁵

Zdi se, da je v skladu s tem pogledom vezanost Ustavnega sodišča na stališča iz lastnih preteklih odločitev malodane absolutna, pri čemer naj bi edini izhod ponujala metoda tako imenovanega razlikovanja (angl. *distinguishing*). ¹⁶

Bolj razširjeno pa je prepričanje, da Ustavno sodišče sicer sme odstopiti od svojih stališč, vendar ne vselej, kadar presodi, da so ta zmotna, temveč le takrat, ko so za odstop izpolnjeni posebni pogoji. Gre torej za pojmovanje, ki je bolj popustljivo od prej obravnavanega nazora (po katerem od precedenčnih odločitev sploh ni mogoče odstopiti), a vendarle pristaja na razmeroma strogo obliko vezanosti na pretekla stališča. Ta pogled se v ustavnosodni praksi pojavlja le v obrisih, vendar je mogoče iz nekaterih ločenih mnenj ustavnih sodnikov izluščiti dva med seboj zraščena poudarka, ki sta bistvena za obravnavano tezo.

Prvič, pretekle ustavnosodne odločitve naj bi ustavne sodnike omejevale tako, da morajo vsaj včasih nove zadeve reševati na podlagi »precedenčnih« stališč tudi v primeru, ko bi šteli, da so ta zmotna. V eni od zadev je bilo v ločenih mnenjih poudarjeno, da ima »spoštovanje predhodnih ustavnih odločb prednost pred (morebiti drugačnimi) stališči sedanjih sodnic in sodnikov« ¹⁷ ter da načelo zaupanja v pravo od ustavnih sodnikov zahteva, »da spoštuje[jo] dosedanje odločitve Ustavnega sodišča tudi v primeru, če se z njimi ne strinja[jo] (povsem)«. ¹⁸ Podobno misel je izrazil sodnik, ki je zaradi obstoja predhodne

¹⁵ Pritrdilno ločeno mnenje sodnika Zupančiča k odločbi Ustavnega sodišča RS U-I-71/98 z dne 28. maja 1998.

¹⁶ Za uporabo te tehnike je značilno, da ohranja veljavnost precedenčnega vodila, čeprav sodišče presodi, da se zaradi posebnih okoliščin konkretnega primera to nanj ne razteza. Pregledno o razlikovanju glej na primer T. Štajnpihler, nav. delo, str. 176–183.

¹⁷ Pritrdilno ločeno mnenje sodnice Mežnar k odločbi Ustavnega sodišča RS U-I-110/16 z dne 12. marca 2020, str. 4.

¹⁸ Pritrdilno ločeno mnenje sodnika Čerferina in sodnice Šugman Stubbs k odločbi Ustavnega sodišča RS U-I-110/16 z dne 12. marca 2020, točka 14.

odločitve Ustavnega sodišča v podobni zadevi glasoval za odločitev kljub nestrinjanju s pravnim stališčem, na katerem je ta slonela:

»[M]oram sprejeti večinsko stališče (čeprav me osebno ni prepričalo) – zaradi varovanja enakosti pred zakonom (14. člen Ustave) ter zaradi varovanja avtoritete in integritete Ustavnega sodišča ter s tem pravne varnosti. Z vidika teh vrednot, ki jim dajem absolutno prednost pred svojimi pravnimi stališči, mnenji, pogledi in prepričanji (tudi če sem še tako globoko prepričan v njihovo pravilnost, imajo absolutno napako – to, da so v prejšnji, precedenčni zadevi ostala v manjšini), bi bilo nevzdržno, če bi Ustavno sodišče na enaka pravna vprašanja tokrat odgovorilo drugače kot [v prejšnji zadevi].«¹⁹

V skladu s tem pogledom naj bi torej stališča, na katerih so temeljile predhodne odločitve Ustavnega sodišča, (vsaj v določeni kategoriji primerov) imela prednost pred drugačnimi trenutnimi pogledi ustavnih sodnikov na to, kaj je pravilna rešitev obravnavane zadeve.

Drugič, odstop od stališč iz predhodnih odločitev naj bi bil sicer možen, vendar le, če so za to podani posebni razlogi. Tako naj bi bilo

»Ustavno sodišče samo zavezano k spoštovanju načela enakosti [...], kar pomeni, da v svojih odločitvah sledi svojim prejšnjim stališčem glede razlage Ustave oziroma jih lahko spremeni le, če za to obstajajo *resni ustavnopravni razlogi*«. ²⁰

Podoben pogled izhaja tudi iz ločenega mnenja ustavnega sodnika, v katerem najdemo trditev, da »stališč [iz dosedanje presoje Ustavnega sodišča] (če bi menili, da niso pravilna) [...] ne moremo spremeniti brez *res utemeljenih razlogov*«. ²¹ Za odstop od preteklega stališča naj bi torej zadoščali le razlogi posebne vrste oziroma teže.

Opisani vrsti izvajanj sta pravzaprav le dve plati istega kovanca. Sodišče je namreč na svoje precedente vezano prav toliko, kolikor so zahtevni pogoji za odstop od tam izraženih (nosilnih) stališč. Oba vidika, izražena v navedenih drobcih iz ustavnosodne prakse, lahko povežemo v enotno tezo, v skladu s katero naj bi bilo Ustavno sodišče do določene mere vezano na stališča iz svojih preteklih odločitev, pri čemer naj bi za odstop od teh stališč ne zadoščalo golo nestrinjanje s prejšnjo odločitvijo, temveč bi ga bilo mogoče utemeljiti le

¹⁹ Pritrdilno ločeno mnenje sodnika Zobca k odločbi Ustavnega sodišča RS Up-770/06 z dne 27. maja 2009, točka 7.

²⁰ Odklonilno ločeno mnenje sodnice Sovdat k odločbi Ustavnega sodišča RS U-I-15/10 z dne 16. junija 2010, točka 6 (poudarek dodan). Podobno tudi v J. Sovdat, nav. delo (2018), str. 147.

²¹ Pritrdilno ločeno mnenje sodnika Kneza k odločbi Ustavnega sodišča RS U-I-194/19 z dne 9. aprila 2020, točka 8 (poudarek dodan).

z razlogi posebne vrste oziroma teže. Ta vezanost naj torej ne bi bila absolutna, temveč omiljena z možnostjo odstopa od v preteklosti zavzetih stališč pod določenimi pogoji. Slednji v dosedanji ustavnosodni praksi še niso bili celovito opredeljeni:²² kot je v zgoraj navedenem odlomku že nakazalo Ustavno sodišče, bi sicer v to kategorijo utegnile spadati zlasti nekatere pomembnejše spremembe v sferi prava in družbe,²³ vanjo pa bi morda nekateri prištevali tudi izostanek okoliščin, ki bi sicer utemeljevale obstoj precedenčne vezanosti.²⁴ Toda bolj kot točna opredelitev razlogov, ki bi upravičevali odstop, je na tej točki pomembno, da množica upoštevanih razlogov za odstop zajema le kvalificirane razloge, ne pa vseh možnih (upravičenih) pravnih razlogov.²⁵ Ključno je torej, da se polje razlogov, ki utemeljujejo sodno odločitev, po sprejemu precedenčne odločitve deloma predrugači. Odstopa od preteklega stališča po opisanem pogledu ni mogoče utemeljiti zgolj z nestrinjanjem s prejšnjo odločitvijo,²⁶ temveč le s kvalificiranim razlogom. Ustavno sodišče po tem pogledu torej ne

²² Tudi sodnica Jadek Pensa ugotavlja, da Ustavnemu sodišču »ni uspelo razviti doktrine o razlogih, ki utemeljujejo spremembo nosilnih stališč iz odločb Ustavnega sodišča« (odklonilno ločeno mnenje sodnice Jadek Pensa k odločbi Ustavnega sodišča RS Up-991/17, U-I-304/20 z dne 17. decembra 2020, op. 7).

²³ Odločba Ustavnega sodišča RS U-I-163/99 z dne 23. septembra 1999, točka 11. Glej tudi na primer pritrdilno ločeno mnenje sodnika Čeferina in sodnice Šugman Stubbs k odločbi Ustavnega sodišča RS U-I-110/16 z dne 12. marca 2020, točka 12).

²⁴ Prim. T. Štajnpihler, nav. delo, str. 191–192. V nekaterih pravnih sistemih so sodišča oblikovala bolj ali manj podrobne tipologije razlogov, ki lahko utemeljujejo odstop od precedenčnih stališč. Tak je denimo instrumentarij, ki ga najdemo v sodni praksi Vrhovnega sodišča ZDA. V zadevi *Planned Parenthood of Southeastern Pennsylvania v. Casey*, 505 U.S. 833 (1992) je to sodišče navedlo štiri dejavnike, ki jih je mogoče upoštevati pri odločanju o odstopu od precedenčnega stališča. Sodišče naj bi tako preučilo, ali se je pravilo iz precedenčne odločitve v praksi izkazalo za neizvedljivo (angl. *workability*); ali bi odstop od pravila resno prizadel interese tistih, ki so se nanj zanesli (angl. *reliance interests*); ali je zaradi pravnega razvoja precedenčno pravilo postalo zastarelo; in ali je prišlo do spremembe dejstvenih premis, na katerih je slonela precedenčna odločitev. V praksi tega sodišča najdemo tudi nekatere druge dejavnike, ki vplivajo na upravičenost odstopa, na primer kakovost razlogovanja v precedenčni odločitvi (*Janus v. State, County, and Municipal Employees*, 585 U. S. ____ (2018)) in starost precedensa (*Montejo v. Louisiana*, 556 U. S. 778 (2009)). Za kritično analizo glej na primer R. J. Kozel, nav. delo, str. 108–127.

²⁵ Ob strani tu puščam vprašanje, ali gre za razloge določene vrste ali razloge, katerih teža presega določen prag. V skladu z Razovo analizo precedenčno pravilo zavezuje sodišče le takrat, kadar sodišče od njega lahko odstopi zgolj zaradi razlogov, ki pripadajo neki ožji kategoriji, ne pa vselej, kadar presodi, da bi bilo to smotno na podlagi vseh upoštevanih razlogov (J. Raz, nav. delo, str. 114). Perry ponuja drugačno pojmovanje doktrine *stare decisis*, po kateri mora biti teža razlogov, ki utemeljujejo odstop, pomembno večja od teže razlogov, ki bi sicer (v odsotnosti precedensa) utemeljevala drugačno odločitev (S. R. Perry, nav. delo, str. 222–223 in 239–248).

²⁶ To ne pomeni, da zmotnost predhodne odločitve v takem precedenčnem režimu nikoli ne more utemeljevati odstopa: lahko bi bila zadosten razlog za ovrženje, če bi stopnja napačnosti starega stališča presegala določen prag. Glej F. Schauer, nav. delo (2009), str. 77.

more vselej slediti svoji presoji o tem, kaj je v konkretnem primeru pravilna odločitev, temveč ga včasih (tj. takrat, kadar kvalificiran razlog za odstop ni podan) predhodna odločitev zavezuje k sprejemu odločitve, ki jo šteje za (vsebinsko) napačno.

To razumevanje vezanosti Ustavnega sodišča na lastne odločitve lahko umestimo v širše pojmovanje vloge preteklih sodnih odločitev v sodnem razlogovanju, po katerem je ovrženje možno le, kadar je za to podan kvalificiran razlog (kar mora sodišče tudi ustrezno obrazložiti).

Precedenčna vezanost (P): Sodišče ne sme odstopiti od nosilnega stališča iz upoštevne sodne odločitve oziroma niza sodnih odločitev, razen če to utemelji s kvalificiranim razlogom.

V okviru tega pojmovanja lahko razlikujemo med številnimi ureditvami. Tako bi glede na obseg kategorije kvalificiranih razlogov lahko razlikovali med precedenčnimi režimi različnih odtenkov strogosti, pri čemer bi bil najbolj skrajšen tisti, v katerem bi bila ta kategorija prazna: v tem primeru sodišče nikoli ne bi smelo odstopiti od predhodne odločitve. Glede na to, koliko sodnih odločitev zadošča za nastanek obveznosti slediti nosilnemu stališču, lahko potegnemo ločnico med ureditvami, v katerih ta obveznost nastopi na podlagi ene same sodne odločitve, in ureditvami, v katerih je za to potreben niz sodnih odločitev. Od tega, katere sodne odločitve zavezujejo sodišče, je odvisno tudi, ali govorimo o vertikalni ali horizontalni vezanosti. V nadaljevanju tega prispevka se bomo s pojmovanjem P seveda ukvarjali zlasti v okviru obravnave normativnega učinka preteklih ustavnosodnih odločitev. Natančneje, zanimalo nas bo vprašanje veljavnosti normativne trditve, ki P prenaša na razmerje med Ustavnim sodiščem in njegovimi lastnimi odločitvami ter po kateri za nastanek precedenčne vezanosti zadošča obstoj zgolj ene odločitve.²⁷

N_p: Ustavno sodišče ne sme odstopiti od nosilnega stališča iz svoje odločitve, razen če to utemelji s kvalificiranim razlogom.

2.2. Obveznost razumne obrazložitve odstopa

Kot je bilo nakazano že v uvodu, so pogoji, ki jih za odstop predpisuje N_p, precej strožji od zahtev, ki izhajajo iz doktrine o ustaljeni sodni praksi. Slednja je v našem pravnem redu osrednji institut, ki ureja vprašanje vloge preteklih sodnih odločitev v sodnem razlogovanju. V ustavnosodni praksi je bila utemelje-

²⁷ V nadaljevanju razprave ne bom postavljaj pod vprašaj predpostavke, da za vzpostavitev vezanosti Ustavnega sodišča na svoja stališča zadošča že ena sama odločitev (glej na primer S. Nerad, nav. delo (2022), str. 137–138). V nasprotju s tem sicer po doktrini ustaljene sodne prakse za redna sodišča praviloma velja, da je ustaljena sodna praksa podana šele, kadar imamo opraviti z nizom sodnih odločitev (glej spodaj, op. 29 in spremljajoče besedilo).

na zlasti na pravici do enakega varstva pravic iz 22. člena, ki jo Ustavno sodišče šteje za poseben izraz pravice do enakosti pred zakonom (14. člen Ustave).²⁸ Njeno bistvo je Ustavno sodišče povzelo tako:

»Iz [določbe 22. člena Ustave] med drugim izhaja zahteva, da sodišče ne sme samovoljno, torej brez razumne pravne obrazložitve, odstopiti od enotne in ustaljene sodne prakse. Navedena obveznost sodišča je procesno jamstvo in ne jamstvo pravilne materialnopravne presoje. Gre za zahtevo, da sodišče, če se odloči, da bo od uveljavljene sodne prakse odstopilo, razloge za to posebej obrazloži. Ob tem mora pritožnik za utemeljitev obstoja kršitve te pravice izkazati troje: da o nekem vprašanju že obstaja ustaljena in enotna sodna praksa, da odločitev v njegovem istovrstnem primeru od te prakse odstopa in da je ta odstop samovoljen, torej da sodišče zanj ni navedlo razumnih pravnih argumentov.«²⁹

Doktrina torej od sodišča zahteva, da se takrat, ko o nekem pravnem vprašanju obstaja ustaljena sodna praksa in sodišče v konkretnem primeru svojo odločitev utemeljuje na drugačni rešitvi tega pravnega vprašanja, do svojih razlogov za odstop od preteklega stališča v obrazložitvi opredeli z uporabo razumnih pravnih argumentov.³⁰ Pri tem za vzpostavitev prepovedi arbitrarnega odstopa načeloma ne zadošča obstoj ene same pretekle sodne odločitve, temveč je potreben niz sodnih odločb, ki posamezno pravno vprašanje rešujejo na enak način.³¹

²⁸ Odločba Ustavnega sodišča RS Up-39/95 z dne 16. januarja 1997, točka 10.

²⁹ Odločba Ustavnega sodišča RS Up-2512/06 z dne 18. junija 2009, točka 8.

³⁰ Narava in domet te obveznosti še nista povsem razjasnjena. Iz ustavnosodne prakse izhaja, da se mora obrazložitev sodišča posebej posvetiti tistim razlogom, ki utemeljujejo odstop (glej na primer odločbo Ustavnega sodišča RS Up-87/04 z 11. maja 2006, točka 7). Poleg tega je breme obrazložitve v premo sorazmernem odnosu s stopnjo ustaljenosti sodne prakse: »[Č]im bolj je o določenem vprašanju sodna praksa enotno in ustaljeno uveljavljena, tem večje je breme izčrpne in prepričljive obrazložitve sodišča, ki od te prakse odstopa« (odločba Ustavnega sodišča RS Up-1631/08 z dne 11. septembra 2008, točka 8). Obrazložitev sodne odločbe naj ne bi zadoščala zahtevam 22. člena Ustave, kadar sodišče ne navede nobenega razloga, zakaj odstopa od stališča iz ustaljene sodne prakse (glej na primer odločbo Ustavnega sodišča RS Up-188/02 z dne 11. decembra 2003, točka 5 in odločbo Ustavnega sodišča RS Up-323/05 z dne 15. marca 2007, točka 8), kadar sodišče sicer prizna obstoj sodne prakse, ki zavzema drugačno stališče, vendar ne pojasni, zakaj od nje odstopa (odločba Ustavnega sodišča RS Up-1631/08 z dne 11. septembra 2008, točka 8) ali kadar se sodišče ne opredeli do »izrecnega in substanciranega očitka o odstopu od sodne prakse« (ta kršitev naj bi bila ločena od presoje, ali dejansko gre za takšen odstop in ali je ta samovoljen) (odločba Ustavnega sodišča RS Up-452/02 z dne 9. septembra 2004, točka 6).

³¹ Glej na primer odločbo Ustavnega sodišča RS Up-1631/08 z dne 11. septembra 2008, točka 7. Glej tudi T. Štajnpihler, nav. delo, str. 100–102. Glede na uvedbo sistema dopuščne revizije si je sicer mogoče predstavljati, da bi za vzpostavitev ustaljene sodne prakse zadoščala že ena sama odločba Vrhovnega sodišča. Glej A. Galič, nav. delo (2017), str. 25.

Ena od ključnih potez obravnavane doktrine je v tem, da je presoja kršitve 22. člena Ustave z vidika prepovedi arbitrarnega odstopa od ustaljene sodne prakse večinoma ločena od vprašanja, katero od stališč, staro ali novo, je pravilnejše.³² Predvsem gre torej za zahtevo po določenih lastnostih obrazložitve, ne pa po kakovosti v njej navedenih razlogov za odstop.³³ Iz tega izhaja posledica, ki utegne nasprotovati intuiciji: povsem pravilna odločitev, ki odstopa od ustaljene sodne prakse, je lahko z vidika 22. člena Ustave protiustavna (na primer če se sodišče sploh ne opredeli do obstoja te prakse), hkrati pa je z vidika te doktrine lahko dopustna sicer nezakonita odločitev, ki odstopa od ustaljene sodne prakse, njena obrazložitev pa zadošča opisanim zahtevam.³⁴

Druga pomembna značilnost doktrine o ustaljeni sodni praksi se nanaša na to, česar ta doktrina ne zahteva. Iz ubeseditev te doktrine v ustavnosodni praksi namreč ne izhaja obveznost sodišča, da pri svoji presoji, ali naj odstopi od preteklega stališča, na tehtnico položi tudi razloge, ki zadevajo odstop sam in niso neposredno povezani z vsebino pravnega vprašanja, ki ga mora rešiti sodišče.³⁵ Sodišče mora upoštevati preteklo stališče in obrazložiti razloge za odstop od njega, vendar v doktrini ustaljene sodne prakse (vsaj, kakor je bila doslej formulirana) ne bomo našli tudi zahteve, da pri svoji presoji upošteva razloge, ki bi morda govorili v prid ohranitvi starega stališča, vendar se ne nanašajo na vprašanje njegove pravilnosti, temveč se navezujejo na katero od utemeljitev precedenčne vezanosti. Doktrina ustaljene sodne prakse sodišču torej ne nalažga obveznosti, da v okviru obrazložitve odstopa tehta med razlogi, ki govorijo v prid drugačni razlagi predpisa, in vrednotami, kot sta na primer pravna

³² O tem glej na primer A. Galič, nav. delo (2003), str. 45–47. Glej tudi na primer odločbo Ustavnega sodišča RS Up-2512/06 z dne 18. junija 2009, točka 8: »Navedena obveznost sodišča je procesno jamstvo in ne jamstvo pravilne materialnopravne presoje.«

³³ To trditev je treba malce omiliti, saj mora sodišče v svoji obrazložitvi navajati *razumne* pravne argumente. V tem oziru lahko doktrino ustaljene sodne prakse povežemo z jamstvom prepovedi sodniške samovolje, ki je kršeno, kadar sodna odločba »ni oprta na razumne pravne argumente, zaradi česar je utemeljeno sklepanje, da sodišče ni odločalo na podlagi zakona, temveč na podlagi kriterijev, ki pri sojenju ne bi smeli priti v poštev« (glej na primer odločbo Ustavnega sodišča RS Up-645/13 z dne 3. marca 2016, točka 16).

³⁴ Glej tudi A. Galič, nav. delo (2017), str. 22–23.

³⁵ Štajnpihler Božič poudarja vsebinsko prvinost razlogov na tehtnici: pogoj obrazložitve ob odstopu naj bi pomenil možnost sodišč, »da v konkretnem primeru pretehtajo, ali kakšni pomembni vsebinski razlogi morda prevladajo nad *a priori* favoriziranim stališčem, ki svojo moč črpa iz avtoritete sodne prakse« (T. Štajnpihler, nav. delo, str. 106). Postavlja pa se vprašanje, kako najbolje razumeti naravo domneve, da je pravilno tisto pravno stališče, ki izhaja iz ustaljene sodne prakse (o tovrstni domnevi glej na primer A. Galič, nav. delo (2003), str. 48; in T. Štajnpihler, nav. delo, str. 157; prim. M. Kriele, nav. delo, str. 243; in K. Larenz, nav. delo, str. 431, op. 152). Za kritično analizo doktrine ustaljene sodne prakse glej A. Auersperger Matić, nav. delo, str. 82–85.

varnost ali formalna pravičnost.³⁶ Z vidika ustaljene ustavnosodne razlage 22. člena Ustave se torej sodno razlogovanje lahko osredotoči na vprašanje, katero stališče, staro ali novo, je pravilnejše.³⁷

V luči tega bi se torej govor o »vezanosti« na ustaljeno sodno prakso lahko izkazal za zavajajočega. Kadar sodišče presodi, da je preteklo stališče zmotno, temu stališču namreč ni zavezano slediti, temveč vstopi v igro obveznost sodišča, da svoje novo stališče razumno obrazloži. Ta obveznost pa v določenem smislu obstaja ločeno od osrednjega razlogovanja sodišča: ne nanaša se

³⁶ Za opis takega tehtanja glej na primer S. R. Perry, nav. delo, str. 249.

³⁷ V luči zapisanega se je treba ustaviti pri zadevi *Bračič* (odločba Ustavnega sodišča RS Up-164/15 z dne 18. februarja 2016; glej tudi R. Čeferin, nav. delo, str. 91–99), ki v tradicionalno razumevanje doktrine ustaljene prakse vnaša novost. Ta primer se je nanašal na sklep, s katerim je Višje sodišče v Ljubljani zavrglo pritožbo zoper sklep o začetku postopka osebnega stečaja. Pri tem se je oprlo na načelno pravno mnenje Vrhovnega sodišča, s katerim se je spremenila sodna praksa in ki je bilo sprejeto po vložitvi pritožbe. V odločbi, s katero je ugodilo ustavni pritožbi, je Ustavno sodišče svojo vlogo pri varstvu pravice iz 22. člena Ustave opredelilo takole:

»Naloga Ustavnega sodišča je [...], da preveri, ali je sodišče upoštevalo, da lahko nova sodna praksa in njena takojšnja uporaba za tekoče sodne postopke (vključno s primerom, ki je povzročil spremembo) povzroči, da s tem stranka izgubi določene pravice ali da so zanj sicer nastopile kakšne negativne posledice zato, ker je določena procesna dejanja upravičeno opravljala tako, da se je zanesla na ureditev, kakršna je veljala v času, ko je ta procesna dejanja opravila, in ni mogla pričakovati, da se bo razlaga zakonske določbe oziroma sodna praksa v vmesnem času spremenila, kot tudi da preveri, kadar gre za spremembo sodne prakse, ki pomeni odstop od ustaljene in enotne sodne prakse, da je ta primerno obrazložena.« (točka 8, opombe izpuščene).

Iz Ustave naj bi tako izhajala zahteva, da se pri »[uporabi] nove oziroma spremenjene sodne prakse v posameznem primeru [...] poišče ravnotežje med stalnostjo in predvidljivostjo in s tem zaupanjem v pravo na eni strani ter potrebo po razvoju prava oziroma prilaganju prava spremenjenim družbenim razmeram prek sodne prakse na drugi strani« (točka 9). Če bi opisano obveznost šteli za zapoved sodiščem, da pri slehernem odstopu od ustaljene sodne prakse v ozir vzamejo tudi morebitne učinke odstopa na predvidljivost pravnega reda, bi to odločbo lahko šteli za premik v razumevanju doktrine ustaljene sodne prakse proti pojmovanju P. Vendar besed Ustavnega sodišča ne moremo razumeti na opisan način, saj se nanašajo le na *uporabo* nove oziroma spremenjene sodne prakse. Opraviti imamo torej s položajem, ko je sodna praksa že spremenjena, ne pa z odločanjem sodišča o tem, ali staro prakso sploh spremeniti. Uporaba novega stališča naj bi bila dopustna le, če je »razumno predvidljiva« (točka 10), sama sprememba stališča pa ni podvržena taki omejitvi. Doktrina ustaljene sodne prakse, tudi če jo dopolnimo z obveznostjo, opredeljeno v zadevi *Bračič*, torej ne zahteva od sodišča, da ob spremembi stališča tehta med zaupanjem v pravo in potrebo po spremembi pravnega stališča. Zdi pa se, da bi iz dosledne izpeljave razlogovanja, na katerem temelji ta odločitev, vsaj v določeni kategoriji primerov izhajala zahteva po uporabi instituta prospektivnega ovrženja (angl. *prospective overruling*). Gre za tehniko odločanja, pri kateri sodišče za bodoče primere spremeni naziranje glede nekega pravnega vprašanja, vendar v konkretnem primeru uporabi staro stališče. Glej na primer P. S. Atiyah in R. S. Summers, nav. delo, str. 146–148; in R. Cross in J. W. Harris, nav. delo, str. 228–232.

namreč na vprašanje, kaj je pravilna rešitev, temveč le, kako sodno odločitev obrazložiti.³⁸

V primerjavi z učinkom precedenčne vezanosti (P) se doktrina ustaljene sodne prakse izkaže za precej bolj popustljivo. Obe doktrini sicer dovoljujeta odstop od preteklih stališč in zahtevata, da sodišče odstop ustrezno obrazloži. Vendar P dovoljuje odstop v ožjem naboru položajev: sodišče lahko stališče spremeni le, kadar so za to podani kvalificirani razlogi. Po drugi strani je v skladu z razumevanjem učinka preteklih sodnih odločitev, ki ga najdemo v doktrini ustaljene sodne prakse, osrednja dolžnost, ki jo ima sodišče ob odstopu od preteklega stališča, podati razumno obrazložitev.³⁹

Obveznost razumne obrazložitve odstopa (R): Sodišče ne sme odstopiti od nosilnega stališča iz upoštevne sodne odločitve oziroma niza sodnih odločitev, razen če za to poda razumno obrazložitev.

Čeprav lahko pojmovanje R najdemo zlasti v doktrini ustaljene sodne prakse, ki se je razvila v zvezi z odločitvami rednih sodišč, pa je mogoče tako v pravni teoriji kot tudi ustavnosodni praksi najti izvajanja, ki enak pristop dozvedno uporabljajo tudi za opisovanje države, ki bi jo moralo Ustavno sodišče zavzeti do svojih odločitev.⁴⁰ V skladu s to hipotetično normo bi tudi za Ustavno sodišče veljalo, da lahko spremeni svoje stališče, če to razumno obrazloži.⁴¹

³⁸ Ta obveznost seveda posredno vpliva na sodno razlogovanje, saj se mora sodišče, da se lahko do odstopa ustrezno opredeli, tudi soočiti s stališčem iz predhodne sodne odločitve. Tako lahko razumemo zahtevo, da mora sodišče, ki odstopa od uveljavljene sodne prakse, razloge za to posebej obrazložiti (glej na primer odločbo Ustavnega sodišča RS Up-444/06 z dne 10. maja 2007, točka 4). Ta nasledek obveznosti obrazložitve bi morda najbolje opisali kot obveznost sodišča, da ob odstopu vzame v ozir nosilna stališča iz ustaljene sodne prakse. Sodišče jim je torej dolžno bodisi slediti bodisi od njih odstopiti tako, da pri svojem razlogovanju upošteva razloge v prid preteklemu stališču, kar mora biti ustrezno izraženo v obrazložitvi odločitve.

³⁹ Tukaj ne bom skušal podrobneje razčleniti standarda razumnosti. Za namen tega prispevka zadošča predpostavka, da je to merilo manj strogo od zahteve po obstoju kvalificiranih razlogov.

⁴⁰ Glej na primer J. Čebulj, nav. delo, str. 1013 (»[U]stavnosodne razlage splošne norme ni dopustno samovoljno, kar pomeni brez utemeljenih razlogov, ti pa morajo biti tudi obrazloženi (torej ne brez razumne pravne obrazložitve), spreminjati.«); M. Pavčnik, nav. delo (2000), str. 422 (»Za [ustaljeno ustavnosodno prakso] velja, vsaj načeloma, isto kot za ustaljeno sodno prakso rednih sodišč in še posebej Vrhovnega sodišča [...]«). Povezava med doktrino o ustaljeni sodni praksi in učinku odločb Ustavnega sodišča je izpostavljena tudi v odklonilnem ločenem mnenju sodnika Ribičiča k odločbi Ustavnega sodišča RS Up-309/05 z dne 15. maja 2008, točka 4. Glej tudi odklonilno ločeno mnenje sodnice Mežnar k odločbi Ustavnega sodišča RS Up-95/16 z dne 2. aprila 2019, točka 8 (»Če se je Ustavno sodišče odločilo odstopiti od svoje doslej ustaljene presoje, [...] bi bilo potrebno to obrazložiti.«); vendar prim. zgoraj, op. 15 in spremljajoče besedilo.

⁴¹ Treba je sicer opozoriti, da se merilo razumnosti kot merilo, ki je blažje od standarda pravilnosti, navadno pojavlja takrat, kadar presojamo ravnanja nekoga drugega.

N_R : Ustavno sodišče ne sme odstopiti od nosilnega stališča iz svoje odločitve, razen če za to poda razumno obrazložitev.

2.3. Odstop in normativni učinek pretekle sodne odločitve

Razlikovanje med P in R sloni zlasti na naravi razlogov, ki utemeljujejo odstop od preteklih stališč. V obeh primerih mora sodišče, ki odstopa od preteklega stališča, presoditi, da v prid novemu stališču govorijo razlogi, ki so boljši od razlogov, ki podpirajo preteklo stališče. Vendar R od sodišča, ki odstopa od predhodnega stališča, terja le razloge, ki spadajo v okvir razumne pravne argumentacije in so pričakovani v vsakršni sodni obrazložitvi. R torej sodišču nalaga le dodatno argumentativno breme⁴² glede odstopa in ne terja, da obrazložitev vsebuje tudi kvalificirane razloge. S tem, ko sodišče v svoji obrazložitvi nameni pozornost vprašanju odstopa in ga zadostno utemelji z razumnimi razlogi, zadosti zahtevam glede odstopa.⁴³ Po drugi strani P sodišču nalaga, da za spremembo stališča navede tudi kvalificirane razloge. S to zahtevo se skrči nabor razlogov, ki utemeljujejo sprejem odločitve, ki odstopa od precedenčnega stališča: za spremembo preteklih stališč ne zadošča le to, da sodniki ta stališča štejejo za napačna, temveč morajo svoj odstop utemeljiti na razlogih posebne vrste oziroma teže.

Razliko med P in R lahko ponazorimo na primerjavi dveh položajev, v katerih se lahko znajde sodišče. Predpostavimo, da v obeh primerih skupek vseh upoštevanih razlogov, ki govorijo v prid odločitvi *a*, pretehta nad razlogi, ki podpirajo odločitev *b*. Vendar v primeru (1) obstaja predhodna sodna odločitev, katere nosilno stališče utemeljuje odločitev *b*, v zadevi (2) pa take odločitve ni. Če sodišče zavezuje P, bo v zadevi (1) lahko sprejelo odločitev *a* le, če množica razlogov v prid *a* vsebuje tudi kvalificiran razlog; v nasprotnem primeru bo moralo slediti precedenčnemu stališču in sprejeti odločitev *b*. Če pa sodišče zavezuje R, se primera (1) in (2) ne razlikujeta z vidika odločitve, ki jo je treba sprejeti ob upoštevanju vseh upravičenih pravnih razlogov, temveč le z ozirom

Z zornega kota Ustavnega sodišča je torej formulacija N_R , če naj to služi kot vodilo za njegovo lastno ravnanje, morda nerodna in bi bilo ustrezneje govoriti le o zahtevi po obrazložitvi spremembe stališča.

⁴² O bremenu utemeljitve glej na primer R. Alexy, nav. delo, str. 335–339; in T. Štajnpihler, nav. delo, str. 104.

⁴³ Z besedami Vrhovnega sodišča: »Enotna (ustaljena) sodna praksa zavezuje sodnika zato le v toliko, da v enakem primeru enako uporabi oziroma enako razlaga materialno pravo, ali da utemelji, zakaj je konkretni primer presodil drugače« (sklep Vrhovnega sodišča RS Ips 133/2003 z dne 16. decembra 2003). Tudi Štajnpihler Božič ugotavlja, da »imajo sodišča v skladu z domačo doktrino vezanosti na predhodne sodne odločbe možnost, da tako rekoč v vsakem primeru (sicer pod kvalificiranim bremenom obrazložitve) odstopijo od določenega stališča iz predhodne odločitve« (T. Štajnpihler, nav. delo, str. 160).

na obveznost sodišča glede obrazložitve: ta obveznost je namreč posebej poudarjena v primeru (1).

Obe pojmovanji torej preteklim sodnim odločitvam pripisujeta določeno normativno težo za nadaljnje odločanje sodišča v podobnih primerih in vzpostavljata dolžnost ustrezne obrazložitve odstopa. Vendar pa P poleg dolžnosti obrazložitve odstopa vsebuje tudi prepoved odstopa, kadar za to niso podani razlogi posebne vrste oziroma teže. Poenostavljeno rečeno: R vsebuje le zahtevo, kako mora sodišče ravnati ob odstopu, če presodi, da je preteklo stališče zmotno, P pa določa tudi, kdaj sodišče sploh sme odstopiti od takega stališča. Gre torej za dva različna tipa ovir na poti sodnika, ki želi odstopiti od preteklega stališča, ker meni, da je to napačno. R sodnika ne omejuje pri iskanju pravilne odločitve, temveč mu ob morebitnem odstopu le nalaga dodatno nalogo. Gre torej za oviro, ki je – ob predpostavki, da je zeleno odločitev mogoče razumno utemeljiti – premostljiva. Po drugi strani pa P vzpostavlja oviro, ki je v določenem naboru primerov nepremostljiva, tudi če je drugačno odločitev mogoče razumno utemeljiti: takrat sodnik ne sme sprejeti odločitve, ki jo sam šteje za pravilno.

Ali je opisano razlikovanje sploh vredno naše pozornosti? Razlike med obema razumevanjema učinkov preteklih sodnih odločitev bi se morda zdele tako malenkostne, da bi bile praktične posledice uveljavitve enega ali drugega modela v ustavnosodni praksi zanemarljive. Seveda je povsem možno, da bi se v praksi izkazalo, da bi Ustavno sodišče v večini primerov ravnalo na podoben način ne glede to, ali bi upoštevalo zahteve enega ali drugega pojmovanja. Vendar se smisel raziskovanja veljavnosti in vsebine pravne norme ne izčrpa zgolj z oceno neposrednih učinkov, ki jih ima ta na ravnanje svojih naslovnikov. Preučevanja opisanih pojmovanj normativnega učinka preteklih sodnih odločitev se velja lotiti iz vsaj dveh nadaljnjih razlogov.

Prvič, poskus ovrednotenja teze o vezanosti Ustavnega sodišča na svoje odločitve nam lahko pride prav pri oceni utemeljenosti argumentov, navedenih v prid ali zoper posamezno ustavnosodno odločitev. Če je N_p veljavna norma našega pravnega reda, bo vsaj v določenem sklopu primerov zadosten razlog v prid stališču, ki ga sicer večina na Ustavnem sodišču šteje za nepravilnega, golo dejstvo, da je v preteklosti že tvorilo nosilni del obrazložitve v ustavnosodni odločitvi. Po drugi strani pa je, če drži N_R , argumentacija, ki sloni le na obstoju pretekle sodne odločitve, praviloma nezadostna, kadar se ta odločitev izkaže za zmotno. V takem režimu obstaja nevarnost, da se sklicevanje na pretekle sodne odločitve prelevi v retorično orožje, ki ga je mogoče naperiti zoper ustavnosodne izide, s katerimi se ne strinjamo.⁴⁴

⁴⁴ Prim. F. Schauer, nav. delo (2018).

Drugič, različna pojmovanja vloge preteklih sodnih odločitev v sodnem razlogovanju si našo pozornost zaslužijo tudi z vidika problematike nabora in značilnosti pravnih virov v našem pravnem redu. Opisano razlikovanje nam namreč lahko nudi pojmovni okvir za preučevanje raznovrstnih vidikov preskoka, ki ga predstavlja ideja, da sodišče vsaj v določenem naboru primerov zavezuje predhodna sodna odločitve, ne pa Ustava ali zakon. Četudi bi tak preskok, ob upoštevanju vseh razlogov, morda bil upravičen, pa njegova pravna utemeljenost – vsaj v primeru Ustavnega sodišča in njegovih lastnih odločitev – vsekakor ni samoumevna.

Razlikovanje med P in R oziroma med hipotetičnima normativnima trditvama N_P in N_R , ki pojmovanji P in R prenašata na raven pravne ureditve pogojev, pod katerimi Ustavno sodišče lahko odstopi od lastnih odločitev, bo tvorilo okvir za preostanek razprave. V nadaljevanju se osredotočam na utemeljenost teze o veljavnosti norme, v skladu s katero pretekle ustavnosodne odločitve Ustavno sodišče zavezujejo tako, da od njih lahko odstopi le, kadar so podani kvalificirani razlogi (N_P). S tem namenom bom v preostanku prispevka preučil tri možne utemeljitve te teze.

3. ARGUMENT ZAVEZUJOČE NARAVE USTAVNOSODNIH ODLOČITEV

Vezanost Ustavnega sodišča na lastne odločitve bi lahko iskali v njihovih procesnopравnih učinkih. Taka utemeljitev bi že iz samega položaja Ustavnega sodišča v ustavnem redu ter ustavnoprocесnih norm v Ustavi in ZUstS skušala izpeljati obveznost Ustavnega sodišča, da sledi stališčem, ki jih je zavzelo v preteklih odločitvah. V zvezi z učinki ustavnosodnih odločitev se sicer postavljajo številna vprašanja, zlasti glede tega, koga te odločitve vežejo, v kakšnem obsegu in kako se razlikujejo pravni učinki posameznih tehnik ustavnosodnega odločanja. V nadaljevanju se bom osredotočil zlasti na vprašanje, ali se osrednji procesnopравni učinek ustavnosodnih odločitev, tj. njihova zavezujoča narava, razteza tudi na Ustavno sodišče na način, ki bi lahko utemeljil njegovo vezanost na lastna stališča.

V nekem smislu ni sporno, da odločbe in sklepi Ustavnega sodišča zavezujejo tudi njega samega. Ko Ustavno sodišče izda odločitev, je praviloma ne more več spremeniti ali razveljaviti: nekaterim ustavnosodnim odločitvam bi torej lahko pripisali lastnost nepreklicljivosti.⁴⁵ Ustavno sodišče nima pristojnosti,

⁴⁵ V nemški ustavnopравni teoriji je sprejeto, da imajo odločbe Zveznega ustavnega sodišča lastnost nepreklicljivosti (nem. *Unwiderruflichkeit*). Glej na primer E. Benda, E. Klein in O. Klein, nav. delo, r. št. 1486. V slovenskem prostoru o tej lastnosti odločitev Ustavnega sodišča glej A. Mavčič, nav. delo, str. 70. Zdi se, da na ta učinek ciljajo tudi F.

da bi preoblikovalo svoje pretekle odločitve oziroma njihove pravne učinke.⁴⁶ V tako opredeljenem smislu vezanosti torej lahko brez zadržkov ugotovimo, da je Ustavno sodišče vezano na lastne odločitve. Vendar pa nam ta ugotovitve ne pomagajo pri obrambi N_p . Opisani učinek namreč Ustavnemu sodišču preprečuje zgolj posege v samo odločitev, ne razteza pa se tudi na poznejše primere, v katerih odloča Ustavno sodišče.

Obetavnejša se zdi možnost, da bi vezanost Ustavnega sodišča na lastne odločitve izhajala iz zavezujoče narave ustavnosodnih odločitev.⁴⁷ Ta pravni učinek naj bi izviral že iz načela pravne države (2. člen Ustave)⁴⁸ in načela delitve oblasti (drugi odstavek 3. člena Ustave),⁴⁹ namenjena pa mu je tudi jedrnata določba tretjega odstavka 1. člena ZUstS (»Odločbe ustavnega sodišča so obvezne.«).⁵⁰ Obveznost ustavnosodnih odločitev se sicer izmika enoznačni

Grad, I. Kaučič in S. Zagorc, ko zapišejo, da je »[n]a svoje odločitve [...] vezano tudi samo ustavno sodišče« (nav. delo, str. 632).

⁴⁶ Opisana norma ni brez izjem. Eno predvideva že Poslovnik Ustavnega sodišča (Uradni list RS, št. 86/07 in nasl.), ki vsebuje pravila za odpravo pomot v sklepih in odločbah (70. in 86. člen). Med izjeme od nepreklicljivosti ustavnosodnih odločitev bi lahko prištevali tudi razveljavitev sklepa, s katerim je Ustavno sodišče zadržalo izvrševanje predpisa. Glej sklepe Ustavnega sodišča RS U-I-116/95 z dne 11. julija 1996, U-I-220/03 z dne 5. februarja 2004 in U-I-479/22 z dne 26. maja 2023. (Taka možnost v ustavnosodni praksi ni docela nesporna; glej zlasti odklonilno ločeno mnenje sodnika Svetliča k sklepu Ustavnega sodišča RS U-I-479/22 z dne 26. maja 2023.) Tretjo izjemo najdemo v možnosti, da Ustavno sodišče zaradi administrativne napake razveljavi svojo odločitev. Glej na primer sklepe Ustavnega sodišča RS Up-54/10 z dne 17. marca 2011 (napaka pri vročanju poziva k dopolnitvi ustavne pritožbe), Up-809/14 z dne 12. marca 2015 (pomota pri računanju roka) in Up-708/17 z dne 30. septembra 2020 (neizločitev sodnika).

⁴⁷ Ob strani puščam problematiko pravnomočnosti ustavnosodnih odločitev. Vprašanje, ali je ta institut sploh uporabljen za opis učinkov ustavnosodnih odločb, zlasti tistih, ki so izdane v postopku abstraktne ocene ustavnosti, v našem prostoru sicer ni razčiščeno. V ustavnosodni praksi je v zvezi s tem mogoče zaslediti skepsa (glej pritrdilna ločena mnenja sodnice in sodnikov Wedam-Lukić, Udeta in Testena k sklepu Ustavnega sodišča RS Up-331/98 z dne 4. marca 1999), del teorije pa meni, da ustavnosodne odločbe postanejo pravnomočne (S. Nerad, nav. delo (2007), str. 240–241; in M. Pavčnik, nav. delo (2000), str. 421). Ne glede na to, ali slednje drži, učinek pravnomočnosti ne bi zadoščal za utemeljitev N_p . Pravnomočen namreč postane le izrek sodne odločbe, ne pa tudi njena obrazložitev (glej na primer L. Ude, nav. delo, str. 315), čeprav je izrek včasih mogoče razumeti le s pomočjo preostalih elementov sodne odločbe (glej M. Pavčnik, nav. delo (2020), str. 431 in odločbo Ustavnega sodišča RS Up-1004/11 z dne 8. novembra 2012, točka 10). Prav vprašanje normativne moči nosilnih razlogov pretekle odločitve pa je v jedru teze, ki jo obravnavam v tem prispevku.

⁴⁸ Odločbi Ustavnega sodišča RS U-I-168/16 z dne 22. oktobra 2020, točka 15; in U-I-248/08 z dne 11. novembra 2009, točka 13.

⁴⁹ Odločba Ustavnega sodišča RS U-I-114/11 z dne 9. junija 2011, točka 13. Glej tudi odločbi, navedeni v op. 69.

⁵⁰ Pravno podlago za zavezujočo naravo (vsaj nekaterih) odločitev Ustavnega sodišča bi lahko iskali tudi v ustavnih pravilih o njegovih pristojnostih. Glej na primer J. Zobec,

opredelitvi, kar izhaja predvsem iz mnogoterosti postopkov pred Ustavnim sodiščem in njegovih tehnik odločanja.⁵¹ Postavlja se tudi vprašanje, ali zavezujočnost sega le na izrek ali tudi na obrazložitev ustavnosodne odločitve. Za obravnavano utemeljitev N_p je pomemben zlasti ta vidik. Ni sporno, da je izrek pozitivne meritorne odločitve zavezujoč.⁵² Kadar Ustavno sodišče na primer odloči o razveljavitvi oziroma odpravi predpisa, ima tak izrek učinek *erga omnes*, razveljavitev oziroma odprava posamičnega akta v okviru postopka z ustavno pritožbo pa učinkuje *inter partes*.⁵³ Hkrati je uveljavljeno stališče, da imajo tudi obrazložitve ustavnosodnih odločitev lahko normativne učinke. V ustavnosodni praksi je tako sprejeto, da pri ustavnosodni presoji predpisa »izrek in obrazložitev odločbe pomenita celoto, zaradi česar veže ne le izrek, temveč vežejo tudi razlogi in stališča, vsebovani v obrazložitvi«. ⁵⁴ Poleg tega naj bi bila sodišča »dolžna pri svojih postopkih in v odločitvah ves čas upoštevati tudi stališča, ki jih v zvezi z varstvom človekovih pravic in temeljnih svoboščin sprejema Ustavno sodišče«. ⁵⁵ Ta dolžnost dozdevno razširja domet odločb, izdanih v postopku z ustavno pritožbo: te naj ne bi učinkovale le s svojim izrekom (in torej *inter partes*), temveč naj bi morala sodišča njihova nosilna stališča upoštevati tudi v nadaljnjih primerih.

V tem vidiku učinka obveznosti v razmerju do rednih sodišč bi morda lahko prepoznali zametke vertikalnega precedenčnega učinka ustavnosodnih odločitev. Vendar je ta učinek v pomembnem smislu omejen, saj Ustavno sodišče dodaja: »Če se [sodišča] z njimi ne strinjajo, pa morajo to prepričljivo utemeljiti z ustavnopravnimi argumenti [...]«. ⁵⁶ Zdi se torej, da stališča iz ustavnosodne prakse rednih sodišč ne ovirajo pri iskanju pravilne razlage prava, temveč je Ustavno sodišče pripravljeno z njimi glede tega stopiti v dialog. ⁵⁷ Vsaj glede na dosedanja izvajanja v ustavnosodni praksi se tako zdi, da je po tej doktrini normativni učinek preteklih ustavnosodnih odločitev primerljiv z učinkom

nav. delo (2010), str. 11, op. 11. Navsezadnje Ustava v 161. členu izrecno govori o razveljavitvi in odpravi nekaterih pravnih aktov: vsaj v smislu teh dveh pravnih učinkov obveznost odločitev Ustavnega sodišča ni sporna.

⁵¹ Glej tudi J. Sovdat, nav. delo (2015), str. 1375; in T. Štajnpihler, nav. delo, str. 95–96.

⁵² Glej na primer S. Nerad, nav. delo (2007), str. 247–248.

⁵³ Glej na primer J. Sovdat, nav. delo (2015), str. 1377.

⁵⁴ Glej na primer odločbo Ustavnega sodišča RS Up-2597/07 z dne 4. oktobra 2007, točka 6.

⁵⁵ Sklep Ustavnega sodišča RS Up-424/06 z dne 22. oktobra 2009, točka 7.

⁵⁶ Prav tam, točka 7.

⁵⁷ E. Kerševan, nav. delo (2015), str. 1399–1401. Glej tudi D. Jadek Penssa, nav. delo, str. 22–24. O dvoumnosti ustavnosodne presoje glede tega vprašanja glej T. Štajnpihler, nav. delo, str. 99–100. Kritično o opisani doktrini E. Kerševan, nav. delo (2012), str. 820–827; in J. Sovdat, nav. delo (2015), str. 1380–1381.

odločitev, ki tvorijo ustaljeno sodno prakso.⁵⁸ To ureditev bi torej verjetno lahko opisali z R.

Ali je mogoče trditi, da nosilna stališča iz ustavnosodne prakse na podlagi obveznosti ustavnosodnih odločitev zavezujejo tudi samo Ustavno sodišče? V slovenskem ustavnem redu bomo težko našli prepričljive razloge, na podlagi katerih bi lahko sklepali na to, da ustavnosodne odločitve učinkujejo tudi tako.⁵⁹ Če drži, da so zahteve doktrine glede obveznosti ustavnosodnih odločitev v razmerju do rednih sodišč razmeroma popustljive, se zdi dvomljivo, da bi iz tega učinka za Ustavno sodišče samo izhajal bolj omejujoč režim. A tudi, če bi v našem pravnem redu veljala ureditev, v kateri bi bila redna sodišča absolutno vezana na stališča Ustavnega sodišča, na podlagi tega še ne bi mogli sklepati, da enako velja za Ustavno sodišče. Vertikalni precedenčni učinek ustavnosodnih odločitev namreč lahko utemeljujejo nekateri pomembni razlogi, ki pa ne govorijo tudi v prid horizontalnemu precedenčnemu učinku.⁶⁰

Če bi učinek obveznosti ustavnosodnih odločitev pojmovali v smislu P in bi se ta učinek raztezal tudi na Ustavno sodišče, bi to pomenilo, da morajo stališča iz preteklih ustavnosodnih odločitev tvoriti zgornjo premiso njegovega odločanja. Ustavno sodišče torej na primer ne bi več odločalo le o »skladnosti zakonov z ustavo«,⁶¹ temveč bi vsaj v nekaterih primerih odločalo o skladnosti zakonov z Ustavo in s stališči iz ustavnosodne presoje. Nekateri ustavnosodne odločitve bi torej imele moč ustavne norme,⁶² Ustavno sodišče pa bi s tem

⁵⁸ Glej tudi J. Čebulj, nav. delo, str. 1014; in J. Zobec, nav. delo (2011), str. 1311, op. 15.

⁵⁹ Velja omeniti, da nemško Zvezno ustavno sodišče izrecno zavrača idejo, da se zavezujoči učinek njegovih odločitev razteza tudi nadenj: »Die Bindungswirkung besteht nicht für das Bundesverfassungsgericht selbst. Das Gericht kann seine in einer früheren Entscheidung vertretenen Rechtsauffassungen aufgeben, auch soweit sie für die damalige Entscheidung tragend waren.« (»Zavezujoči učinek ne obstaja za samo Zvezno ustavno sodišče. Sodišče sme opustiti svoja pravna stališča, ki jih je zastopalo v prejšnji odločitvi, tudi kolikor so bila nosilna za takratno odločitev.«) Odločba Zveznega ustavnega sodišča ZR Nemčije z dne 11. avgusta 1954, BVerfGE 4, 31 (38). Glej tudi E. Benda, E. Klein in O. Klein, nav. delo, r. št. 1542; C. Pestalozza, nav. delo, § 20 r. št. 88; K. Schlaich in S. Koriath, nav. delo, r. št. 482; in G. Seyfarth, nav. delo, str. 207–211.

⁶⁰ Utemeljitev strožje vezanosti rednih sodišč na ustavnosodne odločitve bi lahko na primer iskali v potrebi po zagotavljanju spoštovanja ustavnih zahtev, ki jih Ustavno sodišče kot najvišji organ sodne oblasti za varstvo ustavnosti in zakonitosti (prvi odstavek 1. člena ZUstS) avtoritativno tolmači. O utemeljitvah vertikalnega precedenčnega učinka glej na primer E. H. Caminker, nav. delo, str. 839–856; in S. Hershovitz, nav. delo, str. 108.

⁶¹ Prva alineja prvega odstavka 160. člena Ustave.

⁶² Zdi se, da tako stališče zastopa S. Nerad: »[P]rva razlaga [posamezne ustavne določbe] (tj. na novo ustvarjena ustavna norma) kasneje učinkuje kot sestavni del ustave (precedens) v prihodnjih primerih [...]« (nav. delo (2022), str. 137, poudarek dodan). Vendar prim. S. Nerad, nav. delo (2007), str. 247–249, kjer avtor odločbam Ustavnega sodišča pripisuje le »de facto moč ustavne norme« in zavzame stališče, da »[r]avnanje v nasprotju

postalo ustavodajalec. Vendar taka teza nima opore v slovenskem ustavnem redu. Treba jo je zavrniti že zato, ker je v ustavnem besedilu ustavnorevizijska pristojnost podeljena le Državnemu zboru.⁶³ Težko bomo našli prepričljive argumente v prid tezi, da bi ustavodajalec tako pomembno pristojnost Ustavnemu sodišču podelil zgolj implicitno.

Toda celo če bi šli tako daleč, da bi zatrdili, da imajo nekatere ustavnosodne odločitve učinek ustavne norme, to ne bi samo po sebi utrdilo sklepa, da je Ustavno sodišče nanje vezano pri nadaljnjem odločanju.⁶⁴ Ni samoumevno, da je organ, ki lahko ustvarja norme ustavnega ranga, z njimi tudi vezan tako, da jih v prihodnje ne more več spreminjati. Tako kot Državni zbor v okviru ustavnorevizijske funkcije lahko spreminja Ustavo, bi po tem hipotetičnem pogledu to možnost lahko imelo tudi Ustavno sodišče. Za obrambo N_p torej ne bi zadoščalo, da bi imele nekatere ustavnosodne odločitve moč Ustave (za kar, kot rečeno, ni resne opore v ustavnem besedilu), temveč bi bila potrebna nadaljnja premisa, da Ustavno sodišče stališč iz teh odločitev ne more spreminjati.

Teze, da učinek obveznosti odločitev Ustavnega sodišča veže tudi njega samega, prav tako ni mogoče utemeljiti s sklicevanjem na ZUstS. Določilo tretjega odstavka 1. člena je sicer skopo, njegova dikcija pa bi na prvi pogled celo dopuščala možnost, da so odločitve Ustavnega sodišča »obvezne« v smislu N_p tudi za samo Ustavno sodišče. To idejo je mogoče postaviti pod vprašaj že zato, ker se zdi dvomljivo, da zakonodajalec, ki bi nameraval ustvariti normo s tako pomembnim učinkom, kot je N_p, tega ne bi storil na bolj izrecen način. V vsakem primeru pa jo je treba zavrniti iz vsaj dveh drugih razlogov. Prvi temelji na hierarhiji pravnih aktov. Opisana razlaga ZUstS bi terjala, da bi Ustavno sodišče svojim odločitvam včasih moralo dati prednost pred Ustavo: vsaj v nekaterih primerih bi moralo slediti stališčem iz svoje pretekle odločitve, čeprav bi ta temeljila na napačni razlagi Ustave. To bi pomenilo, da bi zakonsko določilo

z ustavnosodno razlago Ustave [...] ne pomeni kršitve ustavnosodne odločbe in tudi ne formalne kršitve Ustave«.

⁶³ V slovenski ustavnopravni teoriji je sicer razširjeno pojmovanje, da je s posebno vlogo Ustavnega sodišča pri razlagi Ustave zvezana tudi pravotvorna funkcija. Za bolj neposredne ubeseditve tega pojmovanja glej na primer S. Nerad, nav. delo (2017), str. 260 (»Ustavno sodišče je ustvarjalec ustave.«); C. Ribičič, nav. delo, str. 35–36 (»Je že res, da je Ustavno sodišče vezano na Ustavo, toda Ustava je tisto, kar določijo ustavni sodniki.«). Če bi take trditve vzeli preveč dobesedno, bi iz njih izhajalo, da je vsebina ustavnega besedila odvisna od stališč ustavnih sodnikov. Ta sklep je mogoče postaviti pod vprašaj iz vsaj dveh razlogov. Prvič, taka drža zabriše pomembno pojmovno ločnico med dokončnostjo in pravilnostjo sodne odločitve (glej na primer H. L. A. Hart, nav. delo, str. 28–29). Drugič, tak nazor bi močno zamajal vrednotne temelje ustavnosodne presoje: ni namreč jasno, kako upravičiti ustavne omejitve oblastnega ravnanja, če vsebino teh omejitev določijo ustavni sodniki sami. Prim. P. Sandro, nav. delo, str. 71–79.

⁶⁴ Pace M. Krivic, nav. delo, str. 42.

odločitvam Ustavnega sodišča podelilo status pravnega akta, ki lahko nadvlada Ustavo. Ta razlaga zato ni verjetna.

Drugič, tudi zgodovinska razlaga besedila ZUstS podpira bolj zadržano pojmovanje obveznosti odločitev Ustavnega sodišča. Predlagatelj (Vlada) je v obrazložitvi predloga zakona podal svoje razumevanje obveznosti odločb Ustavnega sodišča:

»Odločbe ustavnega sodišča so obvezne, upoštevati jih mora vsak, ne samo stranka v posameznem postopku. *Vendar pravno učinkujejo le glede zadeve, o kateri je ustavno sodišče odločilo in glede razmerij, ki iz nje neposredno izvirajo. Odločbe ustavnega sodišča nimajo pravnega učinka na druge zadeve, ki so sicer podobne, vendar ustavno sodišče o njih ni odločilo.* V tem smislu odločbe ustavnega sodišča nimajo veljave, ki je značilna za anglosaški pravni sistem, v katerem se sodbe sodišč ne raztezajo le na konkreten primer, ampak dobiva razlog za odločitev v konkretni zadevi veljavo, ki je značilna za formalne vire prava.«⁶⁵

Zoper tezo, da iz ZUstS izhaja obveznost Ustavnega sodišča, da ne spremeni stališč iz svojih predhodnih odločitev, torej govorijo tako razlogi, povezani s hierarhijo pravnih aktov, kot tudi okoliščine, na podlagi katerih bi lahko sklepali na zakonodajalčev namen.

V našem pravnem redu nismo našli dobrih razlogov v prid trditvi, da iz zavezujoče narave ustavnosodnih odločitev izhaja tudi dolžnost Ustavnega sodišča, da sledi svojim predhodnim odločitvam, ki jih sedaj šteje za zmotne. Čeprav ta procesnopravni učinek ustavnosodnih odločitev torej ne more nuditi opore N_p , pa bi lahko njeno utemeljitev iskali tudi v nekaterih materialnopravnih določbah Ustave. To možnost obravnavam v naslednjem razdelku.

4. ARGUMENT PRAVICE DO ENAKEGA VARSTVA PRAVIC

Vežanost Ustavnega sodišča na svoje pretekle odločitve se verjetno najpogosteje utemeljuje s sklicevanjem na določila Ustave, ki urejajo temeljna načela in človekove pravice ter temeljne svoboščine, zlasti njen 2. in 22. člen. Nekateri tako menijo, da horizontalni precedenčni učinek odločitev Ustavnega sodišča

⁶⁵ Predlog zakona o ustavnem sodišču – EPA 267 – druga obravnava, v: Poročevalec Državnega zbora z dne 6. januarja 1994, letnik XX, str. 27 (poudarek dodan). Odločbe Ustavnega sodišča naj bi imele le »posredni učinek tudi na druge predpise in splošne akte glede na določbe ustave o ustavnosti in zakonitosti«, saj so »[p]ravna mnenja, sprejeta v odločbah ustavnega sodišča pri reševanju konkretnih zadev, [...] vsekakor primer, po katerem se [državni organi, organi lokalnih skupnosti in nosilci javnih pooblastil] zgledujejo pri odločanju v podobnih zadevah« (prav tam, str. 27).

izhaja iz načela varstva zaupanja v pravo kot enega od elementov načela pravne države:⁶⁶ pravna pravilnost ustavnosodnih odločitev naj bi se torej v nekaterih primerih morala ukloniti varstvu predvidljivosti pravnega reda. Drugi spremembe ustavnosodne prakse štejejo za pojav, ki vsaj nekoliko nasprotuje načelu enakosti (ki je v okviru varstva pravic varovano z 22. členom Ustave).⁶⁷

Cilj tega razdelka je preučiti, kako se ta utemeljitev N_p umešča v obstoječo ustavnosodno prakso. Glede na našo predpostavko, da Ustavno sodišče izvršuje sodno funkcijo, poskus zagovora vezanosti Ustavnega sodišča na lastne odločitve namreč ne more potekati povsem neodvisno od vprašanja, kakšna vloga v sodnem razlogovanju v skladu z Ustavo pripada preostalim sodnim odločitvam v našem pravnem redu, tem pa je ustavnosodna praksa doslej odmerjala bolj omejeno normativno težo. Člen 22 Ustave je tako že služil kot podlaga za doktrino ustaljene sodne prakse. Poleg tega iz ustavnosodne prakse izhaja, da so prvine načela pravne države (2. člen Ustave) vsebovane v nekaterih človekovih pravicah,⁶⁸ tudi v pravici iz 22. člena Ustave. Ustavno sodišče je namreč zavzelo stališče, da se

⁶⁶ Glej na primer pritrldilno ločeno mnenje sodnika Čeferina in sodnice Šugman Stubbs k odločbi Ustavnega sodišča RS U-I-110/16 z dne 12. marca 2020, točka 14: »Meniva, da si moramo ustavni sodniki pri svojem delu prizadevati za varstvo načela zaupanja v pravo, ki od nas zahteva, da spoštujemo dosedanje odločitve Ustavnega sodišča tudi v primeru, če se z njimi ne strinjamo (povsem). Le z doslednim spoštovanjem načela pravne države, ki Ustavnemu sodišču med drugim nalaga, naj sledi svoji ustavnosodni presoji, lahko Ustavno sodišče okrepi zaupanje javnosti v svoje delo.« O javni podobi Ustavnega sodišča kot razlogu za vezanost na pretekle odločitve glej tudi na primer odklonilno ločeno mnenje sodnika Ribičiča k odločbi Ustavnega sodišča RS U-II-1/06 z dne 27. februarja 2006, točka 1: »Za [...] uspešno delovanje Ustavnega sodišča [in] za krepitev njegovega ugleda [...] je ključnega pomena upoštevanje precedensov, standardov in doktrin, ki jih je v preteklosti določilo Ustavno sodišče.« Vendar prim. odklonilno ločeno mnenje sodnika Ribičiča k odločbi Ustavnega sodišča RS Up-309/05 z dne 15. maja 2008, točka 4: »Ni pozitivno samo to, da je Ustavno sodišče spremenilo svoje stališče, temveč tudi, da te spremembe ni skrivalo, temveč jo je eksplicitno priznalo in ustrezno obrazložilo. [...] Osebnostno menim, da takšno ravnanje ne slabi, temveč nasprotno, krepi kredibilnost in avtoriteto Ustavnega sodišča, ki prizna svojo zmotljivost in zmore uspešno popraviti svojo nedavno storjeno napako.«

⁶⁷ Glej na primer odklonilno ločeno mnenje sodnice Sovdat k odločbi Ustavnega sodišča RS U-I-15/10 z dne 16. junija 2010, točka 6: »Ustavno sodišče [je] samo zavezano k spoštovanju načela enakosti pred (Ustavo) in zakonom, kar pomeni, da v svojih odločitvah sledi svojim prejšnjim stališčem glede razlage Ustave oziroma jih lahko spremenijo, če za to obstajajo resni ustavnopravni razlogi.« Glej tudi S. Nerad, nav. delo, str. 108.

⁶⁸ Odločba Ustavnega sodišča RS Up-164/15 z dne 18. februarja 2016, točka 8. Podobno stališče je Ustavno sodišče zavzelo glede pravice do sodnega varstva iz 23. člena Ustave (glej odločbo Ustavnega sodišča RS Up-95/16 z dne 14. marca 2019, točka 20). V skladu s trenutno ustavnosodno prakso torej ne drži povsem, da načel pravne države ni mogoče varovati v postopku z ustavno pritožbo. O tem glej M. Avbelj v: M. Avbelj, L. Šturm in B. Zalar, nav. delo, r. št. 13. Prim. J. Zobec, nav. delo (2011), str. 1315.

»[n]ačelo pravne varnosti, načelo zaupanja v pravo, odraža tudi v pravici do enakega varstva pravic iz 22. člena Ustave, ki med drugim obsega zahtevo, da sodišče stranke ne sme obravnavati neenakopravno s tem, da bi v njeni zadevi odločilo drugače, kot sicer redno odloča v vsebinsko podobnih primerih«. ⁶⁹

Iz ustavnosodne prakse torej izhaja razumevanje normativnega učinka preteklih odločitev rednih sodišč, ki ustreza pojmovanju R. ⁷⁰

Če sprejmemo pravilnost te razlage Ustave, se postavi vprašanje, zakaj enaka zahteva ne bi veljala tudi za Ustavno sodišče. Glede na to, da je v skladu z N_p Ustavno sodišče podvrženo strožjemu precedenčnemu režimu od opisanega, bi moral zagovor N_p, ki bi se opiral na 2. oziroma 22. člen Ustave, razrešiti to trenje med dvema pojmovanema normativnega učinka preteklih sodnih odločitev. Pojasniti bi moral, zakaj ne bi bil prepričljiv sklep, da mora Ustavno sodišče svoje odločitve upoštevati na enak način, kakor morajo (v skladu z ustavnosodno prakso) redna sodišča upoštevati ustaljeno sodno prakso: z drugimi besedami, zakaj ne bi tudi za Ustavno sodišče veljala le obveznost razumne obrazložitve. Taka utemeljitev N_p bi opisano nasprotje lahko poskusila razrešiti tako, da bi upoštevni odločitvi vseh sodišč v našem pravnem redu pripisala normativni učinek v skladu s P ali pa bi pojasnila, kako lahko iz 22. člena hkrati izhajata dve različni pojmovanji normativnega učinka preteklih sodnih odločitev (torej R za odločitve rednih sodišč in P za odločitve Ustavnega sodišča).

Zagovorniku utemeljitve N_p s pomočjo 22. člena Ustave sta torej na voljo dve različni poti. Prva, radikalnejša strategija bi izhajala iz podmene, da je dosedanja ustavnosodna praksa v zvezi z ustaljeno sodno prakso napačna. Zagovornik N_p bi torej lahko trdil, da je treba ustavnosodno razlago 22. člena spremeniti tako, da bi za vsa sodišča v našem pravnem redu veljalo pojmovanje P. Stališče Ustavnega sodišča, da »[p]ravica do enakega varstva pravic ne pomeni in ne sme pomeniti zahteve, da se sodna praksa v času ne sme spreminjati«, ⁷¹ bi bilo po tem pogledu napačno – v nekaterih primerih bi bila vsa sodišča na pretekle sodne odločitve vezana tako, da bi bil odstop od njih prepovedan ne glede na kakovost obrazložitve, ki bi jo ponudilo sodišče. V skladu s tem razumevanjem 22. člena Ustave bi torej tako za Ustavno sodišče kot tudi za redna sodišča mo-

⁶⁹ Prav tam, točka 8.

⁷⁰ Glede na to, da so po ustavnosodni praksi ustavne zahteve načela zaupanja v pravo glede vloge sodnih odločb v sodnem utemeljevanju zajete že v pravici do enakega varstva pravic iz 22. člena Ustave, bom v tem razdelku svojo obravnavo osredotočil na to določbo. Predpostavil bom torej, da zahteve doktrine ustaljene sodne prakse, čeprav se ta navadno utemeljuje z 22. členom, v enaki meri izhajajo tudi iz 2. člena Ustave.

⁷¹ Sklep Ustavnega sodišča RS Up-203/01 z dne 25. aprila 2002, točka 2. Glej tudi sklepa Ustavnega sodišča RS Up-313/01 z dne 25. aprila 2002, točka 4; in Up-392/05 z dne 19. oktobra 2006, točka 5.

ralo veljati, da lahko od preteklih odločitev (če je s temi vzpostavljena ustaljena sodna praksa) odstopijo le, če imajo za to posebej tehtne razloge.

Tak pristop bi imel precej korenite učinke, saj bi predruglačil strukturo pravnih virov v našem pravnem redu. Če bi sprejeli ta pogled, bi namreč sodne odločitve v našem pravnem redu postale formalni pravni vir: včasih (tj. kadar ne bi bil podan kvalificiran razlog) bi sodišče moralo dati prednost stališčem iz preteklih sodnih odločitev pred lastno razlago zakona ali Ustave. Mogoče je podvomiti že v tezo, da besedilo 22. člena Ustave nudi zadostno podporo za tak premik, osrednji problem za zagovornika tega pristopa pa bi predstavljal 125. člen Ustave, v skladu s katerim so sodniki »vezani [...] na ustavo in zakon«.⁷² Obravnavana utemeljitev bi namreč morala pokazati, zakaj bi bil včasih sodnik vezan na pretekle sodne odločitve, čeprav bi te po njegovi presoji slonele na napačni razlagi zakona.

Druga, bolj zadržana strategija pa bi v 22. členu Ustave našla podlago za dve različni ureditvi: N_p za Ustavno sodišče in doktrino ustaljene sodne prakse za preostala sodišča. Ta dvotirni pristop torej s svojo utemeljitvijo N_p ne bi skušal spodkopati ustavnosodne doktrine ustaljene sodne prakse (ki ustreza načelu R). Da bi ta utemeljitev uspela, bi morala vzpostaviti podlago za razlikovanje med rednimi sodišči (za katera bi veljalo bolj popustljivo pojmovanje R) in Ustavnim sodiščem (za katerega bi veljalo strožje pojmovanje P).

Vendar ni povsem jasno, kateri pravni razlog bi lahko utemeljil tako razlikovanje med Ustavnim sodiščem in rednimi sodišči. Včasih se kot argument za vezanost Ustavnega sodišča na svoje odločitve navaja pomensko odprta narava ustavnih določb.⁷³ Zdi se, da je ta argumentativna strategija sestavljena iz treh korakov: 1. ker so ustavne norme manj določne od zakonskih norm in 2. ker jih mora Ustavno sodišče v svoji praksi konkretizirati, naj 3. bi bilo na svoje odločitve tudi vezano. Vendar ta argument za utemeljitev N_p ne zadošča. Pod vprašaj je mogoče postaviti že premiso o večji nedoločnosti ustavnih norm v primerjavi z zakonskimi normami. Ni sporno, da ustavno besedilo vsebuje precej ohlapnih določil, vendar pa so nekatera druga ubesedena zelo natančno (»Proti [odločbi o priporu] ima priprti pravico do pritožbe, o kateri mora sodišče odločiti v 48 urah«;⁷⁴ »Vsak državlján, ki je dopolnil 18 let, ima pravico voliti in biti voljen«;⁷⁵ »Državni zbor [...] šteje 90 poslancev«⁷⁶). Po drugi strani pa so tudi zakonske določbe pogosto ubesedene na precej odprt način

⁷² O problematiki nespremenljivosti sodne prakse z vidika 125. člena Ustave glej tudi A. Galič, nav. delo (2003), str. 48–49.

⁷³ Zdi se, da to stališče zastopa S. Nerad, glej nav. delo (2007), str. 107–108.

⁷⁴ Drugi odstavek 20. člena Ustave.

⁷⁵ Drugi odstavek 43. člena Ustave.

⁷⁶ Prvi odstavek 80. člena Ustave.

(»Pri sklepanju obligacijskih razmerij in pri izvrševanju pravic in izpolnjevanju obveznosti iz teh razmerij morajo udeleženci spoštovati načelo vestnosti in poštenja«⁷⁷). Opisano razliko med vlogama, ki naj bi v sodnem razlogovanju pripadali odločitvam Ustavnega sodišča in odločitvam rednih sodišč, bomo težko vzpostavili zgolj na podlagi trditve, da so ustavne določbe bolj pomen-sko odprte od zakonskih. To gotovo ne velja v vseh primerih, v splošnem pa je mogoče trditi, da gre bolj za razliko v odtenkih.⁷⁸ Vsekakor ne drži, da se zakonske in ustavne norme nujno razlikujejo po svoji določnosti. A tudi če bi prva premisa bila resnična, bi argument potreboval vezni člen med trditvi-jo, da Ustavno sodišče konkretizira domnevno nedoločne norme, in sklepom, da je na te konkretizacije vezano. Četudi bi obstajal večji manevrski prostor pri razlagi ustavnega besedila, ni povsem jasno, kateri ustavnopravni razlog bi Ustavnemu sodišču nalagal, da mora ta prostor vselej zapolnjevati na enak način,⁷⁹ čeprav bi menilo, da je predhodna odločitev zmotna. Hkrati pa bi moral zagovornik tega pristopa obravnavati tudi vprašanje, zakaj enak režim po-sledično ne bi veljal tudi za ohlapno ubesedene določbe zakonskega prava.⁸⁰

Ena od osrednjih težav, s katerimi se sooča utemeljitev N_p na podlagi 22. člena (in z njim povezanega 2. člena) Ustave, je torej razumevanje te ustavne določ-be v ustavnosodni praksi. V skladu z doktrino ustaljene sodne prakse imajo namreč pretekle sodne odločitve v sodnem razlogovanju precej manjšo vlogo, kot bi po N_p pripadala ustavnosodnim odločitvam. Glede na dosedanje razu-mevanje v ustavnosodni praksi je v 2. in 22. členu Ustave določeno tako ravnovesje med vrednoto predvidljivosti in načelom enakosti na eni strani in pravno pravilnostjo na drugi strani, ki se izčrpa z dolžnostjo razumne obrazložitve ob odstopu od predhodno zavzetega stališča (R). Ti določbi Ustave, vsaj če sledi-

⁷⁷ Prvi odstavek 5. člena Obligacijskega zakonika (Uradni list RS, št. 97/07 in nasl.).

⁷⁸ Podobno P. Sandro, nav. delo, str. 73.

⁷⁹ Tega Ustavno sodišče denimo ne zahteva od zakonodajalca: »[P]ravica do enakega varstva pravic iz 22. člena Ustave [...] ne pomeni zahteve, da se ne sme spreminjati zakon [...]« (odločba Ustavnega sodišča RS Up-164/15 z dne 18. februarja 2016, točka 8).

⁸⁰ V državah s tradicijo precedenčnega prava načeloma velja, da je vertikalna razsež-nost precedensa strožja od horizontalnega precedenčnega učinka na najvišjih sodiščih (glej na primer P. S. Atiyah in R. S. Summers, nav. delo, str. 118). Poleg tega v ZDA, kjer načelo *stare decisis* soobstaja z zapisano ustavo, prevladuje razumevanje, da je prece-denčni učinek odločitev, ki razlagajo zakonsko pravo, praviloma strožji od precedenčne-ga učinka odločitev, ki razlagajo ustavno besedilo. Glej na primer odločitev Vrhovnega sodišča ZDA v zadevi *Kimble v. Marvel Entertainment, LLC* 576 U. S. 446, 456 (2015). V skladu s tukaj obravnavano utemeljitvijo N_p pa je ta podoba pravzaprav obrnjena na glavo: Ustavno sodišče bi od lastnih stališč glede razlage Ustave lahko odstopilo le pod pogoji, ki so strožji od tistih, ki veljajo za na primer odstop okrajnega sodišča od ustaljene sodne prakse v zvezi z razlago zakona, ki jo je vzpostavilo Vrhovno sodišče. V nadalje-vanju puščam ob strani vprašanje, v prid kateremu precedenčnemu režimu govori struk-tura razmerij med vejami oblasti.

mo njuni razlagi v ustavnosodni presoji in če nimamo razlogov za drugačno obravnavo Ustavnega sodišča, N_p torej ne moreta nuditi opore. Glede na to, da sem v tem razdelku izhajal iz dosedanje ustavnosodne presoje, opisanega problema še ne moremo šteti za neizpodbiten argument zoper N_p . Moj cilj je bil pokazati le, da je, če štejemo doslejšnjo ustavnosodno razlago 22. člena za pravilno, N_R bolj prepričljiva teza. Zagovornik N_p bi lahko na te pomisleke odgovoril na dva načina: bodisi z boljšo razlago obstoječe ustavnosodne prakse (torej s teorijo, ki bi pojasnila, zakaj bi Ustavno sodišče moralo biti na svoje odločitve vezano strožje, kot to velja za redna sodišča) bodisi z navedbo razlogov, ki bi utemeljevali spremembo trenutno sprejete razlage Ustave (s čimer bi se zavzel za ureditev, v kateri bi vsa sodišča v našem pravnem redu od predhodnih odločitev lahko odstopila le, če bi bili za to podani kvalificirani razlogi).

5. ARGUMENT PRAKSE USTAVNEGA SODIŠČA

Zadnja možna utemeljitev N_p , ki jo obravnavam, se od preostalih dveh razlikuje v tem, da kodificirane pravne vire pušča ob strani. Čeprav morda N_p ne bi bilo mogoče najti opore v ustavnem besedilu (bodisi v procesnih bodisi v materialnih določbah), bi si bilo namreč mogoče zamisliti, da bi se v okviru ravnanja Ustavnega sodišča vzpostavilo vodilo, ki bi od njega samega terjalo bolj ali manj strogo vezanost na njegove odločitve. Opisano možnost je treba ločiti od pojava, ki se včasih označuje kot sodno »ustvarjanje prava« v smislu zapolnjevanja pravnih praznin ali razlage ohlapno ubesedenih pravnih določb: ne gre namreč za položaj, v katerem bi sodišče na podlagi svoje pristojnosti neposredno ustvarilo pravno normo. Zanimala nas bo ideja, po kateri bi vodilo ustavnega ranga, ki bi Ustavnemu sodišču nalagalo sledenje lastnim odločitvam (v smislu N_p), obstajalo poleg Ustave kot plod ustaljenega institucionalnega ravnanja, zlasti prakse Ustavnega sodišča. Pravotvorni mehanizem bi bil v tem primeru posreden, saj norme ne bi ustvarilo govorno dejanje sodišča, temveč bi se porodila v večplastnem dolgotrajnem procesu, ki bi ga sestavljala množica ustaljenih ravnanj in miselnih stanj.⁸¹

Pravzaprav imajo v večini pravnih sistemov, ki jih uvrščamo v pravno družino *common law*, precedenčna pravila tovrsten značaj. Razen nekaterih pravnih redov, v katerih je doktrina precedensa del postavljenega prava,⁸² navadno

⁸¹ Prim. J. Gardner, nav. delo, str. 67: »[C]ustomary law [...] is not made by any acts of communicating it. It is made by acts of conforming to it.« O pojmu običajnega prava *in foro* glej G. Lamond, nav. delo, str. 43–47.

⁸² Ponekod lahko pravila o vezanosti sodišč na predhodne sodne odločbe najdemo denimo v ustavnih besedilih. Glej na primer šesti in sedmi odstavek 98. člena ustave Republike Fidžijski otoki, prvi in drugi odstavek 129. člena ustave Republike Gane in 20. člen izraelskega temeljnega zakona iz leta 1984.

norme, ki kot formalni pravni vir opredeljujejo tudi sodne odločitve, izvirajo iz dalj časa trajajoče prakse sodišč (in drugih udeležencev ustavnega sistema, ki to prakso v zadostni meri spoštujejo).⁸³ Podlago za pravila o precedensu bi torej lahko iskali v ustaljenem ravnanju, ki se šteje za zavezujoče.⁸⁴

Lahko bi se zazdelo, da je taka obramba precedenčnega učinka v vsakem primeru vnaprej obsojena na propad. V utemeljevanju vezanosti Ustavnega sodišča na stališča iz svojih odločitev z ustavnosodno prakso bi namreč lahko prepoznali značilnosti tako imenovanega *bootstrapping*.⁸⁵ Vendar bi se obravnavani pristop temu ugovoru lahko skušal izogniti tako, da bi prekinil verigo sklicevanja na preteklo sodno prakso in dokazal, da se je določeno ravnanje v praksi Ustavnega sodišča utrdilo v pravilo. Pri tem bi lahko prišel v poštev pristop, ki ga uporabljamo pri dokazovanju obstoja običaja.⁸⁶ Navadno se kot nujna pogoja za njegov nastanek navaja, da mora iti za ravnanje, ki se skozi daljše obdobje ponavlja in se šteje za obvezno.⁸⁷ zahteva se torej dokaz o dolgotrajni navadi (*longa consuetudo*), ki jo spremlja zavest o zavezujočnosti (oziroma nujnosti) ravnanja (*opinio necessitatis*). Hipotetična utemeljitev teze, da N_p izhaja iz dolgotrajne prakse Ustavnega sodišča, bi se torej lahko opirala na navedena pogoja. Taka argumentacija bi morala dokazati, da iz dolgega niza obrazložitvev ustavnosodnih odločitev izhaja, da Ustavno sodišče sprejema obstoj norme, podobne N_p ; da torej ob odstopu od preteklih odločitev redoma pripoznava siceršnjo vezanost nanje oziroma da navede kvalificirane razloge, v odsotnosti katerih odstop ne bi bil dopusten.

Toda podrobnejši pogled pokaže, da Ustavno sodišče navadno ne ravna na način, ki bi odražal sprejemanje N_p . Kot bo prikazano v nadaljevanju, Ustavno sodišče od lastnih preteklih stališč pogosto odstopa, ne da bi v ozir vzelo njihov domnevni precedenčni značaj. Svoja stališča spreminja tako izrecno kot tudi

⁸³ Prim. R. Cross, nav. delo, str. 247.

⁸⁴ Natančnejša opredelitev narave precedenčne doktrine bi lahko bila sporna. Tako denimo v angleški pravni teoriji nekateri menijo, da je pravila o precedensu mogoče opisati kot pravna pravila (glej na primer P. J. Evans, nav. delo; in T. M. Benditt, nav. delo, str. 102), drugi pa so zavzeli stališče, da gre zgolj za prakso oziroma tradicijo (glej na primer G. Williams, nav. delo, str. 188). Prav tako se ne zdi povsem razčiščen položaj doktrine *stare decisis* na Vrhovnem sodišču ZDA. Vsaj na podlagi nekaterih trditev v odločitvah tega sodišča bi lahko sklepali, da sledenje precedenčnim odločitvam samo šteje bolj za vprašanje preudarne sodne strategije oziroma politike (angl. *policy*) kot pa za pravno obveznost. Glej na primer odločitev Vrhovnega sodišča ZDA v zadevi *Helvering v. Hallock*, 309 U.S. 106, 119 (1940). Glej tudi M. S. Paulsen, nav. delo, str. 1543–1551.

⁸⁵ Glej na primer G. Williams, nav. delo, str. 187.

⁸⁶ J. Stone, nav. delo, str. 1165.

⁸⁷ Glej na primer M. Pavčnik, nav. delo (2020), str. 280–281; in K. F. Röhl in H. C. Röhl, nav. delo, str. 554.

tiho,⁸⁸ odstopov pa praviloma ne obrazloži na način, ki bi kazal na to, da sprejema N_p . Spremembo ponavadi obrazloži jedrnato, pri čemer vprašanju vezanosti na »precedenčno« odločitev ne namenja posebne pozornosti. Glede na to je mogoče ugotoviti, da se Ustavno sodišče v teh primerih ne čuti vezano na svoje odločitve, temveč je vloga, ki jo te imajo v njegovem razlogovanju, veliko bolj podobna normativni teži, ki jo preteklim ustavnosodnim odločitvam odmerja N_R .

Seveda na podlagi neobstoja ravnanja, skladnega z določenim pravilom, še ne moremo sklepati, da to pravilo ni veljavno. Tako tudi odsotnost dolgotrajne prakse, ki bi odražala spoštovanje N_p , ni zadosten dokaz, da ne gre za veljavno normo slovenskega ustavnega reda, saj bi njeno podlago lahko iskali tudi druge, zlasti v Ustavi. V tem razdelku želim pokazati le, da vezanosti Ustavnega sodišča na lastna stališča ni mogoče utemeljiti s sklicevanjem na njegovo dolgotrajno prakso, saj v njej ne najdemo rednega pripoznavanja take obveznosti. V nadaljevanju bom s tem namenom podrobneje obravnaval šest zadev, v katerih je Ustavno sodišče izrecno odstopilo od stališč, ki jih je zavzelo v preteklosti. Pri tem ne bom skušal podati celostne analize sprememb stališč Ustavnega sodišča, temveč je moj namen na izbranem vzorcu prikazati tipični način, na katerega Ustavno sodišče odstopa od svojih odločitev.

Vprašanje dopustnosti prenosa javnega pooblastila na podlagi zakona.

Drugi odstavek takratnega 121. člena Ustave je določal, da lahko »[z] zakonom [...] samoupravne skupnosti, podjetja in druge organizacije ter posamezniki dobijo javno pooblastilo za opravljanje nekaterih funkcij državne uprave«. V zadevi *Varnost VASTOR*⁸⁹ je Ustavno sodišče to določbo razumelo tako, da je javno pooblastilo mogoče prenesti zgolj z zakonom.⁹⁰ Štiri leta zatem je v zadevi *Zbornica fizioterapevtov*⁹¹ to stališče izrecno spremenilo. Zaradi drugačnih pogledov pravne teorije in zakonodajalca je namreč prepoznalo

»potrebo, da ob presojanju izpodbijanih določb [...] Ustavno sodišče ponovno pretehta svoje stališče iz odločbe [v zadevi *Varnost VASTOR*], ali ni morebiti preveč ozko in preveč utesnjujoče in ali ne dopušča drugi odstavek 121. člena Ustave tudi širše razlage«. ⁹²

S pomočjo ekstenzivne razlage navedene določbe je nato sklenilo, da se javno pooblastilo v nekaterih primerih lahko prenese tudi na podlagi zakona.⁹³ Pri svojem odstopu od predhodno zavzetega stališča se je Ustavno sodišče oprlo

⁸⁸ Za primer takega ovrženja glej T. Štajnpihler, nav. delo, str. 187–188.

⁸⁹ Odločba Ustavnega sodišča RS U-I-305/94 z dne 3. aprila 1997.

⁹⁰ Prav tam, točka 9.

⁹¹ Odločba Ustavnega sodišča RS U-I-137/01 z dne 11. decembra 2003.

⁹² Prav tam, točka 13.

⁹³ Prav tam, točka 18.

na razlog povsem praktične narave: v primerih organizacij zasebnega prava in posameznikov naj bi bilo namreč ponavadi nemogoče z zakonom, ki določa vsebino javnega pooblastila, hkrati določiti tudi, kdo je nosilec pooblastila.⁹⁴ V svoji obrazložitvi spremembe stališča je pozornost namenilo zgolj vprašanju, katero razlago ustavne določbe je treba sprejeti, ne pa morebitnemu precedenčnemu pomenu predhodne odločbe.

Vprašanje varstva odvetnikovih izjav. V zadevi *Reisner in Lužar*⁹⁵ je Ustavno sodišče štelo, da je možnost kaznovanja odvetnika za žaljive izjave, ki jih daje pri zastopanju stranke pred sodiščem, treba presoјati z vidika pravice do izjavljanja pred sodiščem kot enega od elementov pravice do enakega varstva pravic iz 22. člena Ustave, ne pa samostojno z vidika pravice do svobode izražanja iz prvega odstavka 39. člena Ustave.⁹⁶ Od tega stališča je nato odstopilo v zadevi *Čeferin*.⁹⁷ V tej odločbi je štelo, da

»izvrševanje odvetnikove vloge, ko uresničuje pravico iz 22. člena oziroma 29. člena svoje stranke, ne more imeti za posledico tega, da je lahko njegova pravica do svobode izražanja kršena le tedaj, ko je mogoče poprej ugotoviti tudi kršitev 22. člena oziroma 29. člena Ustave«.⁹⁸

Zgolj okoliščina, da odvetnik v okviru sodnega postopka svojo pravico do svobode izražanja izvršuje v funkciji obrambe svoje stranke, torej ne pomeni, da ni mogoča presoja morebitne kršitve odvetnikove pravice do svobode izražanja po prvem odstavku 39. člena Ustave.⁹⁹ V zadevi *Čeferin* Ustavno sodišče poleg nove razlage ustavnega besedila ni ponudilo nobenega posebnega razloga, ki bi utemeljeval odstop od predhodnega stališča. Prav tako se ni opredeljevalo do vezanosti na v predhodni odločitvi izražena stališča.

Vprašanje sodnega varstva zoper obvestilo predsednika Državnega zbora, da ne bo določil koledarskega roka za zbiranje podpisov volivcev. Ustavno sodišče je v svoji praksi večkrat ponovilo, da je obvestilo iz prvega odstavka 16.a člena Zakona o referendumu in o ljudski iniciativi (ZRLI),¹⁰⁰ s katerim predsednik Državnega zbora pobudniku zakonodajnega referenduma sporoči, da ne bo določil koledarskega roka za zbiranje podpisov volivcev, po svoji naravi posamičen akt, zoper katerega je v skladu z drugim odstavkom 157. člena

⁹⁴ Prav tam.

⁹⁵ Odločba Ustavnega sodišča RS U-I-145/03 z dne 23. junija 2005.

⁹⁶ Prav tam, točki 5 in 6. Glej tudi odločbo Ustavnega sodišča RS Up-150/03 z dne 12. oktobra 2005.

⁹⁷ Odločba Ustavnega sodišča RS Up-309/05 z dne 15. maja 2008.

⁹⁸ Prav tam, točka 9.

⁹⁹ Prav tam.

¹⁰⁰ Uradni list RS, št. 26/07 in nasl.

Ustave zagotovljeno sodno varstvo v upravnem sporu.¹⁰¹ V odločbi SSN¹⁰² je Ustavno sodišče štelo, da je treba to stališče »ponovno pretehtati«. ¹⁰³ Opirajoč se na načelo delitve oblasti, ki naj bi predstavljalo »oviro za določitev sodnega varstva v postopku naknadnega zakonodajnega referenduma«¹⁰⁴ in iz katerega naj bi izhajalo, »da je predviden samo naknadni ustavnosodni nadzor nad postopkom sprejemanja zakona«, ¹⁰⁵ je sklenilo, da ni v neskladju z Ustavo, če ZRLI ne določa sodnega varstva zoper omenjeno obvestilo. ¹⁰⁶ Utemeljitev odstopa od preteklega stališča je tudi v tem primeru slonela le na predpostavki, da je bila prejšnja razlaga Ustave napačna. Ustavno sodišče ni navedlo nobenih drugih razlogov, ki bi utemeljevali spremembo stališča, in se ni opredeljevalo do svoje vezanosti na preteklo stališče.

Vprašanje posega v pravico do zasebne lastnine z opredelitvijo namenske rabe zemljišč. V zadevi *Dakić*¹⁰⁷ je Ustavno sodišče odstopilo od svojega stališča, po katerem občinski prostorski akt, »sprejet v zakonitem postopku in v skladu s področnimi zakoni, ne pomeni posega v lastninsko pravico, temveč določa le način uživanja lastnine«. ¹⁰⁸ Obrazložitev v tej zadevi se je osredotočila na sodno prakso Evropskega sodišča za človekove pravice (ESČP), ki prepovedi in omejitve razvoja nepremičnine šteje za poseg v pravico do mirnega uživanja premoženja. ¹⁰⁹ Ustavno sodišče je zato štelo, da mora glede na stališča ESČP in potrebo po zagotovitvi enake ravni varstva pravic, kot jo zagotavlja Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, svoja dotedanja stališča »znova pretehtati«. ¹¹⁰ Tudi pri tej spremembi stališča Ustavno sodišče ni izpostavilo vezanosti na svoje pretekle odločitve. Vendarle pa je ta odločitev med obravnavanimi nekakšna izjema. Mogoče je namreč opaziti, da drugačna stališča ESČP v razlogovanju Ustavnega sodišča učinkujejo kot razlog s posebno težo in morda bi se zdelo, da bi praksa ESČP lahko štela za kvalificiran razlog v smislu N_p. Vendar Ustavno sodišče svojega razumevanja vloge prakse ESČP ni ubesedilo na način, ki bi omogočal tak sklep. V obrazložitvi odločbe

¹⁰¹ Glej odločitve Ustavnega sodišča, navedene v odločbi Ustavnega sodišča RS U-I-54/09 z dne 14. aprila 2011, točka 21.

¹⁰² Odločba Ustavnega sodišča RS U-I-54/09 z dne 14. aprila 2011.

¹⁰³ Prav tam, točka 22.

¹⁰⁴ Prav tam, točka 26.

¹⁰⁵ Prav tam, točka 27.

¹⁰⁶ Prav tam, točka 28.

¹⁰⁷ Odločba Ustavnega sodišča RS U-I-139/15 z dne 23. aprila 2020.

¹⁰⁸ Prav tam, točka 25. Podrobneje spremembo analizira pritrdilno ločeno mnenje sodnice Jadek Pensga. Glej tudi odločbo Ustavnega sodišča RS U-I-6/17 z dne 20. junija 2019 (zlasti točka 20–21) na katero se Ustavno sodišče sklicuje v odločbi v zadevi *Dakić*.

¹⁰⁹ Prav tam, točke 22–24.

¹¹⁰ Prav tam, točka 26.

v zadevi *Dakić* praksa ESČP nima vloge razloga, ki bi utemeljeval spremembo stališča, ki sicer ne bi bila dopustna. Zdi se, da gre po presoji Ustavnega sodišča za razlog, ki naj bi narekoval spremembo razlage Ustave, ideja o vezanosti na preteklo stališče v odsotnosti tega razloga pa v obrazložitvi ni obravnavana.

Vprašanje dopustnosti izključitve pritožbe zoper odločbo okrajnega sodišča o zavrnitvi zahteve za sodno varstvo. V ustavnosodni praksi se je spremenilo tudi pojmovanje dometa pravice do pravnega sredstva iz 25. člena Ustave. V zadevi *Inkaso in Kartagina*¹¹¹ je Ustavno sodišče zavzelo stališče, da »drugo pravno sredstvo« v smislu 25. člena Ustave zajema tudi zahtevo za sodno varstvo: zakonodajalčeva izbira, da izključi pritožbo zoper odločitve okrajnega sodišča o zavrnitvi zahteve za sodno varstvo, torej ne pomeni posega v pravico do pravnega sredstva iz te ustavne določbe.¹¹² V zadevi *Svenšek*¹¹³ leta 2020 pa je Ustavno sodišče od tega stališča odstopilo in štelo, da opustitev ureditve pravnega sredstva zoper odločitve okrajnega sodišča o zahtevi za sodno varstvo pomeni poseg v pravico iz 25. člena Ustave.¹¹⁴ Obrazložitev te spremembe se osredotoča na številne okoliščine, povezane s potrebo po zagotovitvi dvostopenjskega sodnega odločanja, in je v primerjavi s prej obravnavanimi zadevami precej bolj obsežna.¹¹⁵ Vendar v njej nobeden od navedenih razlogov ni predstavljen kot kvalificiran razlog, ki bi bil zahtevan za spremembo stališča. Ustavno sodišče prav tako v nobenem smislu ni poudarilo (precedenčne) vezanosti na zadevo *Inkaso*.

Vprašanje pogoja ogroženosti pravic delavcev. Med upravičenimi predlagatelji za vložitev zahteve za začetek postopka za oceno ustavnosti oziroma zakonitosti so v skladu z enajsto alinejo prvega odstavka 23.a člena ZUStS tudi reprezentativni sindikati za območje države za posamezno dejavnost ali poklic, če so »ogrožene pravice delavcev«. V ustavnosodni praksi je bilo večkrat ponovljeno stališče, da pogoj ogroženosti pravic ni podan v primeru prenehanja pogodbe o zaposlitvi zaradi izpolnitve pogojev za pridobitev pravice do starostne pokojnine, saj naj bi bila socialna varnost delavcev na koncu poklicne kariere »zagotovljena s pridobitvijo starostne pokojnine brez zmanjšanja«. ¹¹⁶ V zadevi *KNSS in drugi*¹¹⁷ je Ustavno sodišče to stališče spremenilo. Ker odpoved pogodbe o

¹¹¹ Odločba Ustavnega sodišča RS U-I-56/06 z dne 15. marca 2007.

¹¹² Prav tam, točka 17.

¹¹³ Odločba Ustavnega sodišča RS Up-991/17, U-I-304/20 z dne 17. decembra 2020.

¹¹⁴ Prav tam, točka 29.

¹¹⁵ Prav tam, točke 16–29.

¹¹⁶ Sklep Ustavnega sodišča RS U-I-154/12 z dne 6. marca 2014, točka 2. Glej tudi na primer sklepa Ustavnega sodišča RS U-I-68/14 z dne 17. septembra 2015, točka 2; in U-I-72/14 z dne 17. septembra 2015, točka 2.

¹¹⁷ Sklep Ustavnega sodišča RS U-I-16/21 z dne 18. februarja 2021.

zaposlitvi tej kategoriji delavcev lahko pomeni konec njihove poklicne kariere, naj bi bil kriterij ogroženosti pravic torej izpolnjen zaradi nevarnosti »nepovratne spremembe statusa starejših delavcev iz delovne aktivnosti v upokojitvev«. ¹¹⁸ Obrazložitev spremembe stališča v tej odločitvi je zelo jedrnata: ne navaja nobenih kvalificiranih razlogov, ki bi utemeljevali odstop, prav tako pa v njej ne najdemo omembe precedenčne vloge pretekle ustavnosodne prakse.

Na podlagi obravnavanih sprememb stališč Ustavnega sodišča lahko ugotovimo, da se Ustavno sodišče praviloma ne opredeljuje do vprašanja precedenčne vezanosti na lastne predhodne odločitve. Čeprav je obrazložitev odstopa včasih (vsekakor pa ne vedno) razmeroma podrobna, pa razlogi, ki utemeljujejo odstop, praviloma niso predstavljeni kot kvalificirani razlogi (v odsotnosti katerih odstop ne bi bil dopusten). Zdi se, da tipičen odstop od predhodnega stališča v ustavnosodni praksi zajema navadno tehtanje med vsebinskimi razlogi v prid in proti novemu stališču. V tem pogledu je ključnega pomena dejstvo, da Ustavno sodišče v obravnavanih odločitvah med razloge v prid staremu stališču ni prištevalo razlogov, ki ne bi bili povezani z vsebino pravnega vprašanja, temveč bi se nanašali na okoliščine v zvezi s samo spremembo pravnega stališča. V tem lahko zaznamo sorodnost z zgoraj obravnavano doktrino ustaljene sodne prakse. Zdi se torej, da ravnanje Ustavnega sodišča ob navedenih odstopih pravzaprav veliko bolj ustreza ravnanju sodišča, ki se čuti vezano z N_R kot z N_P .

Glede na to, da iz obrazložitev odločitev v zadevah, v katerih Ustavno sodišče spreminja svoja stališča, ne izhaja sprejemanje veljavnosti norme, ki bi Ustavnemu sodišču nalagala, da mora slediti svojim zmotnim preteklim stališčem, tudi ni mogoče trditi, da se je v naši ustavnosodni praksi taka norma ustalila. Mogoče je torej skleniti, da – vsaj za zdaj – utemeljitev N_P , ki bi se opirala na dalj časa trajajoče ravnanje Ustavnega sodišča, ne bi uspela.

Treba je dodati, da tudi obstoj take prakse ne bi neizpodbitno dokazal veljavnosti N_P v slovenskem pravnem sistemu. Tudi če bi Ustavno sodišče ravnalo, kakor da je vezano na svoja stališča v smislu N_P , bi se ta utemeljitev namreč morala lotiti vprašanja razmerja med to prakso in ustavnim besedilom. Poleg problema utemeljitve N_P z Ustavo (kar sem obravnaval v preteklih dveh razdelkih) bi se namreč postavilo tudi vprašanje, ali bi praksa, ki bi sprejemala veljavnost N_P , kršila Ustavo ali pa bi le nudila odgovor na vprašanje, ki ga ta ne ureja. ¹¹⁹ Ta argumentativna strategija bi torej morala pojasniti, ali bi taka praksa sploh bila skladna z Ustavo, in razrešiti problem njune morebitne neusklajenosti. Glede na to, da v dosedanjem ravnanju Ustavnega sodišča ni mogoče najti opore obravnavanemu argumentu, se tukaj vprašanja o skladnosti

¹¹⁸ Prav tam, točka 13.

¹¹⁹ O različnih pojavnih oblikah razmerja med pozitivnim pravom in prakso upoštevanja precedensov glej na primer P. Chiassoni, nav. delo, str. 212–213.

med tovrstno prakso Ustavnega sodišča (oziroma hipotetično običajnopravno normo) in Ustavo ni treba lotiti.

6. SKLEP

V prispevku sem preučil tezo, da je Ustavno sodišče vezano na svoje odločitve tako, da od njih vsaj včasih ne more odstopiti, čeprav se z njihovimi nosilnimi stališči ne strinja več. Moj cilj je bil pokazati, da je v obstoj takšne obveznosti Ustavnega sodišča mogoče upravičeno podvomiti. Najprej sem obravnaval možnost, da podlago za vezanost Ustavnega sodišča na lastne odločitve nudi učinek zavezujoče narave ustavnosodnih odločitev, in skušal pokazati, da ta argument nima zadostne opore v Ustavi ali ZUstS. Nato sem preučil argumentativno strategijo, po kateri ta obveznost Ustavnega sodišča izvira iz 22. člena Ustave. Zdi se, da ta argument ni združljiv s trenutnim ustavnosodnim razumevanjem tega člena, v skladu s katerim morajo sodišča, ki odstopajo od predhodnih odločitev, za to predložiti le razumno obrazložitev. Na koncu sem obravnaval argumentacijo, ki izvor norme, ki bi Ustavnemu sodišču nalagala, da sledi lastnim odločitvam, išče v njegovi dalj časa trajajoči praksi. Tej utemeljitvi spodleti, ker iz ravnanja Ustavnega sodišča ne izhaja sprejemanje tovrstne norme.

Literatura

- Robert Alexy: *Theorie der juristischen Argumentation*. Druga izdaja, Suhrkamp, Frankfurt na Majni 1991.
- Patrick Selim Atiyah in Robert Samuel Summers: *Form and Substance in Anglo-American Law: A Comparative Study of Legal Reasoning, Legal Theory, and Legal Institutions*. Clarendon Press, Oxford 1987.
- Andrej Auersperger Matić: Načelo pravne države v sodnih postopkih: od sodne prakse do precedensa, v: *Pravnik*, 62 (2007) 1–3, str. 63–105.
- Matej Avbelj, Lovro Šturm in Boštjan Zalar: 2. člen, v: Matej Avbelj (ur.): *Komentar Ustave Republike Slovenije: Del 1: Človekove pravice in temeljne svoboščine*. Nova univerza, Evropska pravna fakulteta, Nova Gorica 2019.
- John Baker: *An Introduction to English Legal History*. Peta izdaja, Oxford University Press, Oxford 2019.
- Ernst Benda, Eckart Klein in Oliver Klein: *Verfassungsprozessrecht*. Četrta izdaja, C. F. Müller, Heidelberg 2020.
- Theodore Matthew Benditt: *The Rule of Precedent*, v: Laurence Goldstein (ur.): *Precedent in Law*. Clarendon Press, Oxford 1987, str. 89–106.

- Evan Howard Caminker: Why Must Inferior Courts Obey Superior Court Precedents?, v: *Stanford Law Review*, 4 (1994) 46, str. 817–873.
- Pierluigi Chiassoni: *Interpretation without Truth: A Realistic Enquiry*. Springer, Cham 2019.
- Rupert Cross: *Precedent in English Law*. Prva izdaja, Clarendon Press, Oxford 1961.
- Rupert Cross in James William Harris: *Precedent in English Law*. Četrta izdaja, Clarendon Press, Oxford 1991.
- Janez Čebulj: Vežanost Ustavnega sodišča na lastne odločbe, v: *Podjetje in delo*, 38 (2012) 6-7, str. 1010–2029.
- Rok Čeferin: Spremembe sodne prakse v civilnopravnih sporih in njihov vpliv na pravice strank v postopku, v: Marijan Pavčnik in Tilen Štajnpihler Božič (ur.): *Časovnost razlage zakona*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 2018, str. 91–99.
- Neil Duxbury: *The Nature and Authority of Precedent*. Cambridge University Press, Cambridge 2008.
- Paul James Evans: The Status of Rules of Precedent, v: *The Cambridge Law Journal*, 41 (1982) 1, str. 162–179.
- Aleš Galič: Argument precedensa ali stališče Ustavnega sodišča RS o prepovedi samovoljnega odstopa od sodne prakse, v: *Revus*, 1 (2003), str. 44–56.
- Aleš Galič: The Inconsistency of Case Law and the Right to a Fair Trial, v: Alan Uzelac in Cornelius Hendrik van Ree (ur.): *Revisiting Procedural Human Rights: Fundamentals of Civil Procedure and the Changing Face of Civil Justice*. Intersentia, Cambridge 2017, str. 17–51.
- John Gardner: *Law as a Leap of Faith*. Oxford University Press, Oxford 2012.
- Franc Grad, Igor Kaučič in Saša Zagorc: *Ustavno pravo*. Četrta izdaja, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, Litteralis, Ljubljana 2022.
- Herbert Lionel Adolphus Hart: *Definition and Theory in Jurisprudence*, v: Herbert Lionel Adolphus Hart: *Essays in Jurisprudence and Philosophy*. Clarendon Press, Oxford 1983, str. 21–48.
- Scott Hershovitz: Integrity and Stare Decisis, v: Scott Hershovitz (ur.): *Exploring Law's Empire: The Jurisprudence of Ronald Dworkin*. Oxford University Press, Oxford 2008, str. 103–118.
- Dunja Jadek Pensar: Razmerje med Ustavnim sodiščem in sodišči, v: *Pravosodni bilten*, (2018) 2, str. 9–24.
- Erik Kerševan: Precedenčna moč odločitev Ustavnega sodišča, v: *Pravnik*, 67 (2012) 11-12, str. 797–835.

- Erik Kerševan: Ali in kdaj ima Ustavno sodišče zadnjo besedo, v: Podjetje in delo, 41 (2015) 6/7, str. 1388–1402.
- Randy James Kozel: *Settled Versus Right: A Theory of Precedent*. Cambridge University Press, Cambridge 2017.
- Martin Kriele: *Theorie der Rechtsgewinnung: entwickelt am Problem der Verfassungsinterpretation*. Druga izdaja, Duncker & Humblot, Berlin 1976.
- Matevž Krivic: Vezanost ustavnega sodišča na ustavo – ali na lastne prejšnje odločitve?, v: VI. dnevi javnega prava, Portorož 2000, str. 39–52.
- Grant Lamond: Legal Sources, the Rule of Recognition, and Customary Law, v: *The American Journal of Jurisprudence*, 59 (2014) 1, str. 25–48.
- Karl Larenz: *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Šesta izdaja, Springer-Verlag, Berlin, Heidelberg in New York 1991.
- Sebastian Lewis: Precedent and the Rule of Law, v: *Oxford Journal of Legal Studies*, 41 (2021) 4, str. 873–898.
- Arne Mavčič: *Zakon o Ustavnem sodišču s pojasnili*. Nova revija, Ljubljana 2000.
- Sebastian Nerad: Interpretativne odločbe Ustavnega sodišča. Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana 2007.
- Sebastian Nerad: Ustavno sodišče kot (pozitivni) normodajalec, v: Matija Žgur, Neža Kogovšek Šalamon in Boštjan Koritnik (ur.): Izzivi ustavnega prava v 21. stoletju: *Liber Amicorum* Ciril Ribičič. Inštitut za lokalno samoupravo in javna naročila, Maribor 2017, str. 247–264.
- Sebastian Nerad: Ustavno sodišče kot razlagalec in ustvarjalec ustave, v: Aleš Novak in Marijan Pavčnik (ur.): *Pravne panoge in metodologija razlage prava*. Lexpera, Ljubljana 2022, str. 123–154.
- Michael Stokes Paulsen: Abrogating Stare Decisis by Statute: May Congress Remove the Precedential Effect of *Roe* and *Casey*?, v: *The Yale Law Journal*, 109 (2000) 7, str. 1535–1602.
- Marijan Pavčnik: Pravni in ustavni temelji prava (Glose k nekaterim ustavno-sodnim argumentom), v: Marijan Pavčnik in Arne Mavčič (ur.): *Ustavno sodstvo*. Cankarjeva založba, Ljubljana 2000, str. 391–431.
- Marijan Pavčnik: *Teorija prava: Prispevek k razumevanju prava*. Šesta izdaja (s poglavjem Aleša Novaka), GV Založba, Ljubljana 2020.
- Stephen Robert Perry: Judicial Obligation, Precedent and the Common Law, v: *Oxford Journal of Legal Studies*, 7 (1987) 2, str. 215–257.
- Christian Pestalozza: *Verfassungsprozeßrecht: die Verfassungsgerichtsbarkeit des Bundes und der Länder mit einem Anhang zum internationalen Rechtsschutz*. Tretja izdaja, Beck, München 1991.

- Joseph Raz: *The Authority of Law*. Oxford University Press, Oxford in New York 2009.
- Ciril Ribičič: *Človekove pravice in ustavna demokracija*. Druga izdaja, Študentska založba, Ljubljana 2010.
- Klaus Friedrich Röhl in Hans Christian Röhl: *Allgemeine Rechtslehre*. Tretja izdaja, Carl Heymanns Verlag, Köln, München 2008.
- Paolo Sandro: *The Making of Constitutional Democracy: From Creation to Application of Law*. Hart Publishing, Oxford in New York 2021.
- Frederick Schauer: *Precedent*, v: *Stanford Law Review*, 39 (1987) 3, str. 571–605.
- Frederick Schauer: *Thinking Like a Lawyer: A New Introduction to Legal Reasoning*. Harvard University Press, Cambridge, London 2009.
- Frederick Schauer: *Precedent*, v: Andrei Marmor (ur.): *The Routledge Companion to Philosophy of Law*. Routledge, New York in London 2015, str. 123–136.
- Frederick Schauer: *Stare Decisis—Rhetoric and Reality in the Supreme Court*, v: *The Supreme Court Review*, 1 (2018), str. 121–143.
- Klaus Schlaich in Stefan Koriath: *Das Bundesverfassungsgericht: Stellung, Verfahren, Entscheidungen*. Dvanajsta izdaja, C. H. Beck, München 2021.
- Georg Seyfarth: *Die Änderung der Rechtsprechung durch das Bundesverfassungsgericht*. Duncker & Humblot, Berlin 1998.
- Jadranka Sovdat: Predlagane spremembe Ustave – Diskrecija pri izbiranju pobud in ustavnih pritožb za obravnavanje in privilegirani predlagatelji, v: *Dignitas*, 2010 (45–46), str. 115–139.
- Jadranka Sovdat: Zavezujoča narava odločb Ustavnega sodišča, v: *Podjetje in delo*, 41 (2015) 6–7, str. 1374–1387.
- Jadranka Sovdat: Časovni vidiki v ustavnosodni presoji, v: Marijan Pavčnik in Tilen Štajnpihler Božič (ur.): *Časovnost razlage zakona*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 2018, str. 147–162.
- Jadranka Sovdat: Pravni učinki odločb ustavnega sodišča, v: Aleš Galič in Jerca Kramberger Škerl (ur.): *Liber amicorum Dragica Wedam Lukić*. Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2019, str. 75–86.
- Julius Stone: 1966 and All That! Loosing the Chains of Precedent, v: *Columbia Law Review*, 69 (1969) 7, str. 1162–1202.
- Borut Šinkovec: *Odločbe ustavnega sodišča kot pravni vir (doktorska disertacija)*. Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2010.
- Tilen Štajnpihler: *Precedenčni učinek sodnih odločb pri pravnem utemeljevanju*. GV Založba, Ljubljana 2012.

Lojze Ude: Civilno procesno pravo. Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana 2017.

Glanville Williams: Salmond on Jurisprudence. Enajsta izdaja, Sweet & Maxwell, London 1957.

Jan Zobec: Referendum ni pravno sredstvo zoper odločbe ustavnega sodišča, v: *Revus*, 14 (2010), str. 7–13.

Jan Zobec: Vprašanje enotne sodne prakse, v: *Podjetje in delo*, 37 (2011) 6-7, str. 1308–1320.